

## РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

**Бас редактор:** Оспанова Б.Қ. – Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының директоры

**Редактор:** Нұрсейтова А.Н. – Ұйымдастыру-аналитикалық жұмыстар қызметінің жетекшісі

**Құрастырушылар:** Рахимжанова Г.Т. – Ғылыми-әдістемелік қызметінің топ жетекшісі, Кривков А.Л. – т.ғ.к., Ғылыми-әдістемелік қызметінің кітапханашысы.

Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының реферативтік журналы – қазақстандық, сондай-ақ шетелдік авторлардың Қазақстан туралы жариялаған еңбектерінің рефераты негізінде құрастырылатын ақпараттық жалғасты басылымның нұсқасы.

Рефераттар жазу үшін ҚР Ұлттық кітапханасының қорына қазақ және орыс тілдерінде келіп түскен құжаттар: монографиялар, мерзімді және жалғаспалы басылымдар, конференция материалдары, ғылыми мақалалар жинақтары және басқа да баспа басылымдар пайдаланылады.

Рефераттар Мемлекетаралық ғылыми-техникалық ақпараттардың рубрикаторы (МҒТАР) мен Әмбебап ондық жіктеуге (ӘОЖ) сәйкес орналастырылады және рефератталатын құжаттың библиографиялық сипаттамасын, ӘОЖ кодын және МҒТАР айдарының кодын, журналдың шыққан нөмірі мен жылын, рефераттың реттік санын қамтиды. Мәселен, ӘОЖ 1. 02.01.22.001. жазбасы мынаны білдіреді: 1 – ӘОЖ коды (Философия). 02 – МҒТАР айдары (Философия). 01 – Реферативтік журнал шығарылымының нөмірі. 22 – (2022 жылы шыққан). 001– (Рефераттың реттік нөмірі).

Реферативтік журналдың құрылымы негізгі бөлімнен, яғни реферат мәтіндерінен, сонымен қатар Есімдер көрсеткішінен, Рефератталатын материалдардың дереккөздер тізбесінен тұрады. Мазмұнында журналдың тақырыптық құрылымын көрсететін МҒТАР айдарларының бөлімдері мен кіші бөлімдері берілген.

Реферативтік журнал (6-серия: «Қоғамдық ғылымдар» жылына екі рет; 7-серия: «Мәдениет. Тіл білімі. Әдебиет. Өнер» – жылына бір рет) электронды форматта шығады және Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының сайтында [www.nlrg.kz](http://www.nlrg.kz) орналастырылады.

Реферативтік журналдың «Қоғамдық ғылымдар» 6-сериясының 1-ші шығарылымында тарих, археология, этнография, әлеуметтану, демография, заң, саясат және басқа ғылымдар бойынша рефераттар ұсынылған.

Реферативтік журнал зерттеушілерге, ғылыми қызметкерлерге, кітапханашыларға, ЖОО оқытушыларына, студенттерге, магистранттар мен докторанттарға, сонымен қатар, Қазақстан туралы жаңа әдебиетке қызығушылық танытқан оқырмандарға арналған.

Редакция алқасы реферативтік журналдың мазмұны жөніндегі ескертулер мен ұсыныстарды мына мекен-жайға жіберуді өтінеді: 050013, Алматы, Абай даңғылы, 14, Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасы, Ұлттық библиография қызметі, тел.: +7(727)267-28-63, e-mail: [nbibliografia@mail.ru](mailto:nbibliografia@mail.ru)

РЕФЕРАТИВТІК ЖУРНАЛ

Қоғамдық ғылымдар

№ 1

Алматы, 2022

---

---

02 ФИЛОСОФИЯ

ӘОЖ 1

02.01.22.001. **Батыс философиясының тарихы = History of western philosophy** / Б. Рассел ; Ұлттық аударма бюросы; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Шәріп, М. Ізімұлы. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 896 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Бертран Рассел – ХХ ғасырдағы аса көрнекті ойшылдардың бірі, философ, математик, тарихшы және Нобель сыйлығын иеленген жазушы. Оның Еуропа ой-дүниесінің ежелгі дәуірден қазіргі заманға дейінгі дамуын зерделеген «Батыс философиясының тарихы» атты кітабы – әлемнің көптеген тілдеріне аударылған танымал еңбек. Үш кітаптан тұратын зерттеу антика дәуіріндегі рационалды ойдың қалыптасуынан бастап, Сократ, Платон, Аристотельден Аугустин, Руссо, Кант, Шопенгауэр, Ницше, Маркс, Дьюиге дейінгі философтардың доктриналарына терең талдаулар жасайды. Автор бұл еңбегінде әр ойшылды өскен ортасымен сабақтастыра қарастырып, философияға тән ұғымдар, ілімдер, көзқарастармен қатар, рухани ізденістерге ықпал еткен тарихи үдерістерді де тартымды әрі жан-жақты баяндайды.

Еңбектің бастапқы беттерінде «Батыс философиясының тарихы» еңбегі туралы ойшылдар мен мерзімді басылымдардың қорытынды түйіндемелері берілген.

Аталған кітаптың негізгі бөлімдері - Антика философиясы: Сократқа дейінгі кезең, Сократ, Платон, Аристотель бөлімі, Аристотельден кейінгі антика философиясы, католик философиясы, жаңа заман философиясы, Руссодан қазіргі заманға дейін. Әр бөлімде сол дәуірде өмір сүрген белгілі ойшылдар мен өкілдердің ойлары мен көзқарастарының қайнар көздері талқыланып, философия туралы пікірлері мен тұжырымдамалары қамтылған. Атап айтқанда, Антика философиясының (Сократқа дейінгі кезең) өкілдері Пифагор, Гераклит, Парменидтен бастап Жаңа заман философиясы. Руссодан бастап, қазіргі заманға дейінгі ойшылдары Кант, Гегель, Байрон, Шопенгауэр, Ницше және т.б. Сонымен қатар, Грек өркениетінің пайда болуы, Милет мектебі, Эллин әлемі жайында қарастырылды.

Кітап гуманитарлық білім саласын зерттеуші мамандарға, философтар мен мәдениеттанушыларға, сондай-ақ көпшілік оқырман қауымға арналған.

М.О. Жақсыбаева

ӘОЖ 1

02.01.22.002. **Ислам философиясы = Islamic Philosophy** : Оксфорд оқулығы / Ұлттық аударма бюросы ; ред. : Халид әл-Руайхәб, Сабина Шмидтке ; бас. ред. А.Б. Исембердиева; ауд. : А.Ф. Тасболат, М.Ж. Төлеген. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 828 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Халид әл-Руайхәб пен Сабина Шмидткенің жетекшілігімен құрастырылған «Ислам философиясы» оқулығында IX-XX ғасырлар аралығындағы ислам философиясының көрнекті өкілдерінің зерттеу мәселелері, адамзат ақыл-ойына қосқан үлесі сараланған. Көптеген ғылым салалары бойынша маңызды еңбектер қалдырған алғашқы ислам философтары әл-Кинди, әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рүшд сияқты тұлғалардың өмір жолы мен көзқарастары, философиялық мұрасы зерделенген. Сонымен қатар Даууани, Мир Дамад, Молла Садра сынды постклассикалық және Зәки Нәжиб Махмұд, Мұхаммед Иқбал сынды модерн кезең ойшылдарының туындылары да қарастырылған. Оқулықта осы аталған және басқа да фәлсафа өкілдерінің метафизика, онтология, логика, табиғат философиясы, эпистемология, психология т.б. тақырыптардағы шығармалары кеңінен талданады. Әр тарауда авторлар түпнұсқа мәтіндерді негізге алған.

Кітап 30 тараудан тұрады. Еңбектің алғашқы беттерінде авторлар туралы қысқаша ақпарат берілген, атап айтқанда: Питер Адамсон, Франк Гриффель, Салих Ж. Аға, Асад Қ. Ахмед, Эмма Ганнаге, Мұхаммед Әли Халиди және т.б.

Оксфорд оқулығында қазіргі исламтану саласындағы өзгерістерді, IX ғасырдан бастап XX ғасырға дейінгі аралықты тегіс қамтып, әр ғасырға баға беруге талпыныс жасалды. Оқулық маңызды екі әдісімен ерекшеленеді: біріншіден, IX-XX ғасыр аралығындағы әр ғасырға жеке-жеке баға беріледі; екіншіден, мұндағы жазбалар адамға я тақырыпқа емес, еңбектің өзіне ден қояды. Басқаша айтқанда, авторлар философтың өмірі мен шығармашылығын там-тұмдап таныстырғаннан кейін көлемді бір еңбегін талдайды, сосын бүгегісіне дейін қалдырмай түсіндіреді.

Нақты еңбекке негізделген форматтың ерекшелігі – әдетте жекелеген философтың еңбектерін түгел шолған кезде көзден таса қалатын негізгі мәні мен тұрақты мазмұнына орын беруге мүмкіндік туғызады. Бұл ислам философиясы туындыларының сипаты хақында және ислам философиясының әр түрлі кезеңдері мен тармақтарына жататын еңбектерде қозғалатын мәселелер, ұғымдар мен аргументтер туралы оқырман ойында дұрыс түсінік қалыптастырады. Әр тараудан кейін қосымша ретінде дереккөздер ұсынылған.

Кітап жоғары оқу орны студенттеріне, магистранттар мен докторанттарға, оқытушыларға және ислам философиясына қызығатын барша оқырман қауымға арналған.

М.О. Жақсыбаева

### 03 ТАРИХ. ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫ

ӘОЖ 93/94

03.01.22.003. **Барлыбек Сырттанұлы** : балалар мен жасөспірімдерге арналған тарихи-деректі баян / Е. Тоқтарбай ; жауапты ред. Ә. Байбол. – Алматы : Баянжүрек, 2022. – 22 б. : сур. ; 22,5 см.

Кітапта XX ғасырдың басында өмір сүрген ірі саяси қоғам қайраткері, тіл жанашыры, ағартушы, публицист, түркітанушы, шығыстанушы, болашақ тәуелсіз Қазақстанның алғашқы құқықтық құжатын жасаушы, Алаш Орда партиясының жетекшісі Барлыбек Сырттанұлының, қиын-қыстау заманда қазақ халқының мүддесін ойлап, империялық

биліктің өктемдігіне айбат көрсеткен Алаш сардарының бозбала шағы, алған білімі, еліне жасаған қызметі туралы баяндалады.

Барлыбектің ата-бабалары елін жаудан қорғаған батырлар болған. Үлкен атасы – Бөрібай Сарыұлы – қазақ-қалмақ соғысында ерлік көрсетіп, аты шыққан Абылай ханның сарбазы. Әкесі Сырттан да батырлығымен аты шығып, халқының алдында беделді болған. Текті әулеттің шаңырағында өмірге келген Барлыбек бала жасынан зерек, қағылез болып өскен. Тәнеке батыр, Маман қажы Қалқабайұлы, Толғанбай ақын сынды Қапал-Арасан, Ақсу өңірі және Арасан болысындағы Көкқия, Қарашоқы күздеу, қыстауларында сал-сері, шешендерді әжесі Мінсіздің тізесіне басын қойып, бар ынта-шынтасымен ұйып тындап, маржан сөзге зер салған.

Архивтік деректер бойынша Барлыбек Сырттанұлы Жетісу өңірі бойынша бастауыш мектеп пен гимназияда, сосын жоғары оқу орнында оқыған алғашқы қазақ баласы. 1874 жылы Қапал уезінің басшылығы екі жылдық пансионат ашады. Ағалы-інілі Тұрлыбек пен Барлыбек Қапалдағы бастауыш мектепте қаріп танып, сауат ашады. 1876 жылы мектепті бітірген қос ұлан Верный (қазіргі Алматы қаласы) ер балалар гимназиясында оқуларын ары қарай жалғастыруға жолдама алады. Тұрлыбек пен Барлыбек гимназияда өте жақсы оқып, мектептегі қоғамдық жұмыстарға белсене араласады. Ағасы Тұрлыбек гимназияны бітірген соң Жетісу облысының әскери генерал-губернаторында тілмаш қызметін атқарған. Сөйтіп «Колледждік регистор» дәрежесіне дейін көтерілген. Барлыбек гимназияны алтын медальмен тәмамдайды.

1881 жылы Алматыда үлкен жәрмеңке өтіп, сол жәрмеңкеде Сырттан Бөкыұлы және оның екі ұлы Тұрлыбек пен Барлыбек жыр алыбы Жамбылдан бата алады.

1886 жылы Жетісу облысының әскери генералы Г. Колпаковскийдің стипендиясымен Санкт-Петербургқа оқуға аттанады. Сөйтіп, 20 жасында Петербурдағы Императорлық университеттің Шығыстану факультетіне қабылданады. Бозбала Барлыбектің арманы дәрігер мамандығын игеру болған. Алайда Г.Колпаковский оның «аудармашы» мамандығын оқығанын қалайды. Университет қабырғасында студент Барлыбек Сырттанұлы осы оқу орнының директоры Драгутин Новактың қамқорлығын көп көреді және де ол В.А. Жуковский, А.П. Васильев, В.В. Бартольд және т.б. танымал ғалымдармен бірге оқыған. Орыс тілін орыс ұлтынан артық меңгеріп, әдеби тілде таза әрі көркем сөйлеген. Петербурда оқып жүрген Бақытжан Қаратаев, Жансұлтан мен Жиһанша Сейдалиндер, Жақып Ақбайұлы және т.б. қазақ жастары жиналып, «Жерлестер» ұйымын құрып, бір-біріне сырт жерде сүйеу болған.

1890 жылы Барлыбек Сырттанұлы Шығыстану факультетін «Араб-парсы, түрік-татар тілі» мамандығы бойынша бірінші дәрежелі диплом және алтын медальмен тәмамдайды. Университет оқытушылары Барлыбектің ғылыми жұмыстармен айналысқанын қалайды. Алайда келісімшарт бойынша аудармашы болып қызмет атқаруға тура келіп, туған еліне оралады. Еліне келген соң, Қапал төлеңгіті Аталық деген молданың қызы Еркежан екеуі бас қосып, есімі бүтін ұлысқа тараған әйгілі Маман қажы Қалқабайұлынан бата алады. Бұл жарасымды жұптан 3 ұл, 4 қыз тарайды.

Барлыбек Сырттанұлы патшалық Ресейге қызмет ете жүріп, сол отарлық саясаттың шектен шығуына қарсылық танытып, елінің бодандық мен құлдықтың отарлауынан шығып, өз алдына жеке-дара тәуелсіз ел болуын аңсады, сол мақсат-мұратына жету үшін халқының мүддесін қорғауға құлшына кіріседі.

1905 жылы ол Қоянды жәрмеңкесінде Ахмет Байтұрсынұлымен, Міржақып Дулатұлымен танысады. Сол жәрмеңкеде қазақ зиялыларымен бірігіп, патшалық билікке жазған «Қарқаралы құзырхаты» өтініш-талабына қол қояды. 1905 жылы Орал қаласында өткен «Бес облыстық делегаттар сиезіне» қатысып, Қазақ конституциялық-демократиялық партиясын құру туралы бастаманы қолдайды. Бақытжан Қаратаев, Әлихан Бөкейхан және т.б. замандастарымен пікір жарастырып, Алаш мүддесін қорғаудың жөн-жобасын дайындайды. Барлыбек Столыпіннің аграрлық саясатына қарсылығын ашық білдіреді. 1917-1920 жылдары құрылған «Алаш Орда» партиясының төрағасы Әлихан Бөкейханның бастамасымен «Қазақ елінің Уставы» атты алғашқы қазақ Конституциясын 1911 жылдың 13 маусымында жазып шығады.

Ұлттық мүдде үшін болған тартыста, халқының жоғын жоқтаған Барлыбек Сырттанұлы жан аямай тер төгеді. Сонымен қатар Маман Қалқабайұлының балалары ашқан Жетісудағы алғашқы мектеп – «Маманияда» дәріс оқып, жерлестерінің сауатын ашады.

Кітаптың соңғы беттерінде Алаш ардағы Барлыбек Сырттанұлына арналған өлең, поэмалардан үзінді және «Қазақ елінің Уставы» берілген.

Г.Т. Нусипбекова

ӘОЖ 93/94

03.01.22.004. **Жаңа өмір жаршысы - Жайнақ би** / Ү. Бүркітбаева, Ж. Қарабасов. – Алматы : Таугүл Принт, 2021. – 160 б. : сур.

Кітапта Жетісу өңірінің Алаш қайраткерлерін басқарған Ыбырайым Жайнақовтың әкесі – Жайнақ Қараталов және оның үзеңгілес серіктестері туралы архив құжаттарымен анықталған деректер беріліп отыр.

Жайнақ өмір сүрген кезең – XIX ғасырдың басында Қазақстанның оңтүстігіндегі Ұлы жүз жерінің Іленің сол жағалауына дейінгі бөлігі Қоқан хандығының билігінде болған. Қоқан бектерінің көрсеткен зорлық-зомбылығына шыдамаған қырғыз-қазақтар әр жерде наразылық білдіріп жатқан кез еді. Ал, екінші жағынан Ресей патша үкіметі 1820 жылдарға дейін қазақ жерінің солтүстік шекарасына шептер мен бекіністер тізбегін салып, батыс, солтүстік, шығыс жақтарын қоршауға алып үлгерген болатын. Сол аймақтағы Кіші жүз бен Орта жүзді Ресей патшалық үкіметі өз құзырына енгізіп, 1822 ж. Орта жүзде, 1824 жылы Кіші жүзде хандықты жойып, елді басқару жүйесін жаңғыртқан болатын. Ол кезде Жетісу өлкесі Іле өзенінің оң жағалауына дейінгі бөлігі Қытай ықпалында болған. Бірақ, Қытай үкіметі сол жылдары ішкі саяси жағдайына байланысты қазақтардан тек алым-салық алумен ғана шектеліп отырған. Сол кезде Қытайдың әлсіздігін пайдаланған Ресей патшалық үкіметінің бір арманы – Жетісу жеріне бет алу жорығының алдыңғы шебі Аягөзден ары Жетісу жеріне ішкерлей еніп, Алатау бөктеріне аяқтарын іліндіру еді. Ресей отаршылдары XIX ғасырдың ортасына таман Жетісу өңіріне ішкерлей еніп, Ұлы жүз қазақтарын да Ресей бодандығына өтуге мәжбүр етеді. 1845 жылдан бастап бірқатар Ұлы жүз қазақтары Ресей бодандығына өте бастайды. Осы жағдайдың жан-жағын байқап, Жайнақ Қараталов та 1847 жылы Ресей бодандығына өтеді.

Жер жаннаты Жетісудың тарихында өзіндік орны бар, ерлігімен қол бастаған батырлар, әділдігімен ел басқарған, сөзге шешендігімен танылған, тұлғалар аз болмаған. Сондай адамның бірі – Жайнақ Қараталов. Ол Жоңғар шапқыншылығы кезінде Іленің оң жағалауына өтіп, қалып қойған жаныстардың қонысы – Жетісу өлкесі, Арқарлы тауының маңы Қаратал өзенінің бойында 1822 жылы дүниеге келген. Тегі – Ұлы жүз – Дулат – Жаныс – Жарылқамыс – Бәйімбет (қасқарау) – Бұқар – Баба – Пұсырман – Тоқшара. Жайнақ ата жасынан туған еліне, жеріне сүйіспеншілікпен қарап, қоғам ісіне белсене араласады. Ол 1851 жылы Тоқмақ маңына көшіп келіп, өзінің ақыл-парасатының арқасында, ел-ішіндегі және руаралық дауларды шешуде әділдігімен, тапқырлығымен, сөзіне ел тоқтаған шешендігімен танылған Жаныс-Баба руының биі болды.

1854 жылы Верный бекінісін салып, әскери күшін молайтып, Алатау бөктеріне нық бекініп алған патшалық Ресей өкіметі 1856 жылы Үлкен Орда приставының орталығы Қапалдан Верный қаласына көшіріліп, «Алатау округі және Ұлы жүз қазақтарының бастығы» деп аталады. Осы жылдары Жайнақ би ел ішіндегі көптеген даулы істерді шешуде әділдігімен көзге түсіп, өзінің тапқырлығы мен ақыл-парасаттылығының арқасында беделі артып, сөзіне ел тоқтайтын жаныстардың ықпалды билерінің бірі ретінде руаралық дауларды шешуге де қатыса бастайды.

Кітапта Жайнақ Қараталовтың өмір жолы және оның орыс әкімшілігімен араласа бастауы, сол кездегі тарихи өзгеріс жағдайы, 1967 жылы Жетісу облысының құрылуы және ел басқару барысында халқына жасаған игі істері, мұрағат құжаттарынан алынған

деректер, Алаш қайраткері Ыбырайым Жайнақов туралы, Қараталовтар әулетінің шыққан тегі халықтық шежіре бойынша, үзеңгілес достары және тағы басқа тарихи деректер қарастырылған.

Р.М. Күздеубаева

ӘОЖ 93/94

03.01.22.005. **Қазақстан тарихы** : энциклопедия : 3 томдық / ред. алқа : Қ.С. Алдажұманов, М. Алпысбес, Қ. Аманжол, М.Қ. Әбілсейіт. – Алматы : Литера-М, 2019.

1-том. – 848 б. : сур.

2-том. – 862 б.

3-том. – 824 б.

Жаңа қоғамдағы әлеуметтік-саяси және экономикалық өзгерістер Қазақстан халқының сана-сезімін өзгертіп, әлемдік үдерістерге, қоғамға, тарихқа деген сұранысты арттырды. Қоғамдағы жаңа құбылыстар мен оқиғаларға өткен тарихи кезеңдерден баламалар іздеуге мүмкіндік беріп, қазіргі заманның күрделі де қайшылықты мәселелерін шешуге ықпал етті. Қазақстанның өткен жолының объективті, идеологиялық конъюктурадан тыс шынайы бейнесін жасау – халықтың тарихи зердесін қайта түлетудің негізі, ұлттық бірегейлік пен отаншылдыққа тәрбиелеудің маңызды факторларының бірі.

Бұл басылым Қазақстан тарихының көне дәуірден қазіргі заманға дейінгі тарихын қамтитын арнайы ғылыми-танымдық, анықтамалық болып табылады. Қазақстан тарихнамасының жетістіктері, археологиялық ашылулар, этнологиялық талдамалар, Қазақстанның этностық тарихы, өмір сүру мәдениеті, дәстүрлі шаруашылығы, аумақтық тұтастығы, қазақ халқының бірлігі мен ұлттық мемлекеттілігі, Отан қорғау жолындағы ұлт-азаттық күресі, түркі халықтарымен өзара байланысы, қазақ мемлекеттілігінің экономикалық, саяси, демографиялық және әлеуметтік-мәдени даму үдерістері және т.б. туралы өткізілген ғылыми-теориялық, тәжірибелік конференциялардың қарарлары, пікірсайыстардағы ұсыныстары мен тұжырымдары ескеріліп, жан-жақты қамтылған.

Тарих энциклопедиясының мазмұндық қорын ұлт тарихының өзекті мәселелерін ашатын отандық және шетелдік зерттеулер, архив материалдары құрайды. Әсіресе, тәуелсіздік жылдарындағы «ақтаңдақтарды» толтыру мақсатында жарық көріп, қомақты жаңа фактілер мен тың деректерді ғылыми айналымға енгізген еңбектерге баса назар аударылған. Сонымен қатар, орталық және облыстық мемлекеттік архивтердің қорларында сақталған материалдар мен жеке тектік қорлардағы деректер де пайдаланылған.

Басылымды даярлауға республиканың барлық өңірінің жетекші тарихшылары, археологтары, этнографтары, филологтары, демографтары, шығыстанушылары, т.б. сала мамандары тартылған. Авторлар ұжымы қазақ тарихында орын алған оқиғалар мен құбылыстарды әлемдік тарихи үдерістер аясында объективті түрде ашып көрсетуге, тарихилық қағидаларын және ғылыми сабақтастықты сақтауға ұмтылған. Басылымды әзірлеген авторлар ұжымы, редакциялық кеңес және редакция алқасы қазақ халқының тарихын, этностық және этноаумақтық қалыптасуын, экономикалық, әлеуметтік, конфессионалдық, мәдени қырларын жан-жақты қамтитын тұжырымдалған, қорытылған және жүйеленген мәліметтерді жинақтап бере отырып, халықтың тарихи жадын, оның қайта жаңғыруы мен дамуын қамтамасыз ететін маңызды фактор ретінде өскелең ұрпақтың өздігінен білімін жетілдіруге және ұлттық тарихи санасының қалыптасуына ықпал ете алады деп сенеді.

Ұлт тарихында алғашқы рет қолға алынған Қазақстан тарихы энциклопедиясын дайындау барысында кейбір мақалаларда авторлардың ұсынысы бойынша араб, парсы, түрік, қытай тіліндегі атауларының түпнұсқалық транскрипциясы да қоса берілген. Сонымен қатар энциклопедия тікелей Қазақстан тарихына арналғандықтан, әйгілі тұлғалар мен оқиғаларға, жер-су атауларына, тарихи-мәдени ескерткіштерге, ұлттық

құндылықтарға баса назар аударылып, ал дүниежүзілік ортақ тарихи ұғымдар мен терминдерге тоқталмаған.

Қ.Қ. Қарабаев

ӘОЖ 93/94

03.01.22.006. **Қазақ хандығы дәуіріндегі әйелдердің қоғамдық-саяси өмірі (XV-XIX ғғ.)** / Г.К. Уалиева, М.А. Алпысбес, Ж.А. Қарсыбаева // Қарағанды университетінің Хабаршысы. Тарих. Философия сериясы = Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. – 2021. – №3 (103). – 123-129 б. – Библиогр. : 9 атау.

Қазақ хандығы – ұлт мемлекетінің бастауы. Қазақ қоғамы тарихын зерттеп, зерделеуде әртүрлі тақырыптар мен мәселелер жан-жақты, әлеуметтік, саяси, экономикалық, рухани мәдениет пен ұлттық идеологияда қамтылуы тиіс. Қазақ қауымының әлеуметтік өмір тіршілігінде әртүрлі әлеуметтік топ өкілдері тарихына талдау жасалатын болса, соның ішінде әйел заты тарихына қатысты ізденістер өз алдына өзекті болып табылады. Қазақ әлеуметі мен мәдениетін осы күнге дейін көбінесе патриархалдық сипатта болған деген тарихи баға беріліп келгенімен, ол әлеуметтік қатынастардың патриархалдық әрі матриархалдық сипаты қатар екені нақты көрініс табады. Қазақ қоғамындағы әлеуметтік жауапкершілікті әйел адам да қатар көтергенін дала заңдары аясындағы әдет құқығы негіздерінен байқауға болады.

Қазақ қоғамында отбасы институтының өте тұрақты болуы да ұлттық құндылықтардың баяндылығының нәтижесі. Ер адам жерді қорғайды, әйел адам – ұлтты қорғайды, өйткені әйел адамның ана ретіндегі тәрбиесі баланың тіл байлығын, дүниетанымдық құндылықтарын, өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға ерекше әсер етеді. Ұлттың қан тазалығы да қазақ халқының жеті ата ұлттық берік ұстанымдары мен отбасылық дәстүрлеріне тікелей байланысты.

Әлеуметтік тұрғыдан тарихтағы әйел заты құбылысын танып-білу, бағалау өте маңызды, себебі оның бір қыры ұлттық код мәселелеріне қатысты болса, екінші жағынан ұлттық рухани болмысы мен өркениеттік негіздеріне байланысты. Мақалада Қазақ хандығы тұсында қоғамдық өмірдегі тарихи мысалдар негізінде әйел тұлғалардың әлеуметтік-саяси өмірі туралы зерттеу ұсынылған.

Дана халқымыздың «Алып туса – анадан» деген даналық сөзіне байланысты, қазақ тарихындағы әрбір хан, сұлтан, би, батыр, шешен, абыздың өзі әке мен ана тәрбиесін қатар бойына сіндіріп, бір ананың баласы секілді жарық дүние есігін ашқаны мәлім. Дегенмен, тарихи тұлғалар өздерінің шығу-тегі жағынан екі жұртқа да ортақ, яғни өз ата жұрты мен нағашы жұртының өкілі екендігі ешбір шүбәсіз белгілі-мыс. Сол себептен де қазақ әйелдерін қоғамдық-саяси өмірде атқарған рөлдері зор болып, оларды үлкен әлеуметті топ ретінде танитын болатын. Әлбетте, еліміздің тарихына зер салып қарар болсақ, қызықты әрі күрделі қоғамдық тақырыптар қатарына – қазақ ханымдары, абыз-аналар, патшайымдары, хан-ана, батыр-ана, билердің жарлары жатқызылатындығы ешбір күмән тудыртпайды. Осыған орай, мақалада Қазақ хандығы тұсындағы әйелдердің өмірлік жолдарына қысқаша шолу жасалынып, олардың қоғамдық-саяси өмірде атқарған рөлдеріне талдаулар көрсетілген.

Қазақ халқының ата-бабалар тарихи мәліметтерге сәйкес, қоғамдық өмірде ер мен әйел арасындағы қарым-қатынасты дәстүрлік мәнге ие болғыздырып, ұрпақтан-ұрпаққа өсиет ретінде қалдырған. Оны қазақ тарихнамасындағы әйелді феномен ретінде көріп, олардың қоғамдық-саяси, діни, мәдени, экономикалық өмірге белсене араласқандығы жөніндегі ауыз-әдебиет әңгімелерінен аңғаруға болады. Сонаудан келе жатқан Ұмай ана туралы құнды деректерімізден бастап Зарина, Теркен хатун, Айша бибі, Бегім ана, Тайдула секілді аналарымызға дейін тізіп айтуымызға болады.

Әлемдік практикаға сәйкес, гуманитарлық зерттеулер бойынша адамзат тарихындағы әйелдердің ықпалы, атқарған функцияларына байланысты қоғамдағы статустары жайлы ғылыми-ізденістер тоқтамаған. Мәселен, терминологиялық тұрғыдан, қазақ тілінде ханым,

ханша, бейіс, бегім, бекзат, бикеш, бәйбіше, елті (бақсы әйел), бибі, бойжеткен сұлу секілді атаулар бар. Бұл атаулар әйелдердің жас ерекшеліктерімен қатар, оларды қоғамдық-әлеуметтік сипатын да ерекшелейді.

Түрік қағанаты тұсында, «қатын» - әйелдің ең жоғарғы мәртебесін айқындайтын атау болған. Ал батыс елдерінде нәзік жандылар абсолюттік монархиялық билігіне жеткенімен, Шығыс Еуропа үшін әйел құқығы өткен ғасырдың басына дейін күрделі мәселе болғаны анық. Сондай-ақ, біздің тарихымыз, Шығыс өркениеті діни-мәдени, дәстүрлік тұрғыдан өзге елдерге қарағанда ерекшелене түсетіндігін ескере кетсек, көшпелі өркениетке негізделген дара зерттеулерді жалпыға шығарған жөн.

Қазақ халқында анаға деген құрмет барлық дәуірде сақталынып, бүгінгі күнде де зор философиялық-тәрбиелік мәнге ие. Әсіресе, XV-XVIII ғғ. – хандық дәуір кезеңдеріндегі өмір сүру салтының бағалау-зерттеу жұмыстарынан мұны анық аңғаруға болады. Хандық дәуірдің үш жарым ғасырдан астам созылған кезеңінде ел есінде небір аяулы аналарымыз бен әжелеріміздің қазақ тарихында ойып тұрып орын алатындығы туралы жазба-дерек мәліметтері, ауыз-әдебиеті деректері, материалдық ескерткіш түрлері, ру-тайпа атаулары мен ұрандары атты деректерден көруге болады.

Қазақ хандығы дәуіріндегі әйелдердің рөлін зерделеу хронологиясына сәйкес, бірінші кезең (XV-XVIII ғғ.) әйел-аналардың, ханымдардың саяси рөлі, құқықтары, қоғамдық өмірдегі белсенділігі, діни-мәдени саладағы ықпалдылығы, дипломатиялық міндеттері жайлы баға беруді қамтиды. Мысал ретінде, хан-аналар Жағанбике, Айымбикелердің, мәдени өмірдегі Қарашаш сұлудың, дипломатиялық қарым-қатынаста маңызды рөл атқарған Хан қыздарының (Сүзге ханым мысалында), Жоңғар шапқыншылығына қарсы соғыста көзге түскен батыр қыздардың өмірлері, сондай-ақ, заңдар жинағы болған Қасым ханның қасқа жолы мен Есім ханның ескі жолы, Жеті Жарғыдағы әйел мәртебесіне шолуларды келтіруге болады.

Екінші кезең ретінде танылатын Қазақ хандығының Ресейге қосылуы мен хандық биліктің жойылу кезеңінде (XVIII -XIX ғғ.) Кіші Жүз ханымы, хан-анасы Бопай, ұлттық-азаттық көтеріліс жетекшісі Сапура Мәтенқызы (Көктемір әулие), Орта жүз ханымы Айғаным, Кенесары көтерілісіндегі әйел-қыздардың рөлі, Бөкей Ордасының ханымы Фатиманы алуға болады.

Тағы да бір ескере кететін жайт, қазақ руларының ұрандары, тіпті бастауы – әйел адамның атымен аталатын жағдайлар да нақты бар. Мысалы, Кіші жүз кете руының аталуы – Кетебике деген арудың құрметіне аталған деседі. Сонымен бірге Алтын руын да қосуға болады. Кіші жүз Байұлы арасында Шеркеш руының Қаракемпір деп аталатын тармағы бар. Бұл деректер қазақ қоғамында әйел адамның ерекше орынға ие болғандығын тағы мәрте айқындай түседі. Қазақ халқы шежіре тарқату дәстүрінде гендерлік жағынан тарихқа қатысты мәліметтерді, көбінесе, ер-кіндікті адамдардың ата-тектерін өрбітумен қатар әйел заты туралы айтуды да ұмытпаған.

Қазақ хандығының алғаш құрылуындағы ерекше көзге түсетін әйелдер, сегіз хан-ана, қол бастаған батыр билердің де әйелдері мен қыздарының аттары қазақ қоғамында мәдени және діни салаларда, жауынгерлік оқиғаларда қалыс қалмайды. Қазақ хандығының тарихындағы әйел-ананың феноменін Бопайдан көруге болады.

Қорыта келгенде, Қазақ хандығы туралы толыққанды ұғымды қалыптастыруда хан ордасында елдік деңгейдегі кеңесімен тарихта қалған – ханымдар мен ханшалар, би мен батырлардың аналары мен асыл жарлары жөнінде тарихи мағлұматтарды терең зерделеудің мәні зор. Аталмыш тұлғалардың қоғамдық-саяси қызметтері мен тарихтағы орнын анықтап, тиісінше баға беріп, ұрпақтарымызға аманат ретінде жеткізу – басты міндеттеріміздің біріне айналуы тиіс.

З.Т. Жайлыбекова



ӘОЖ 93/94

03.01.22.007. **Орал қаласының тарихы : ежелгі кезеңнен бүгінге дейін = История города Уральска : с древних времен до современности = History of Uralsk : from ancient times to the present** / ред. алқа : Т.З. Рысбеков, С.Б. Құрманалин, М.Д. Қалменов, А.С. Байбулсинова, А.М. Балыкова, Б.Ғ. Шынтемірова ; жоба жетекшісі Д. Ғ. Ғабдуллаев ; қаз., орыс тілінен ауд. Л.Ә. Қаймашова ; ағылшын тілінен ауд. : А.О. Сағынғалиева, Г.С. Бимашева. – Орал : Liber, 2021. – 416 б.

Тарих – мәдениеттің кез-келген саласының, әрбір халықтың, бүкіл адамзаттың жады (адам баласының есте сақтауы). Адамзаттың қазіргі заманауи жағдайын, оның әлеуметтік институттарын, мәдениеттің белгілі бір салаларын түсіну үшін олардың тарихын білу керек.

Батыс Қазақстан облысының орталығы Орал қаласының ежелгі тарихы сан қырлы, оның қызықтығы мен ашылмаған сырларының көптігі тұрғындардың рухын нығайтып, ал ерліктері өзінің адамгершілік сезімдерін күшейтеді. Орал қаласының орнында орта ғасырда Жайық қалашығы болғандығы жөніндегі жазба мәліметтерді соңғы жылдардағы археологиялық қазба жұмыстары нақты дәлелдеп отыр.

«Орал қаласының тарихы» кітабын жарыққа шығарудағы мақсат – Қазақстанның көне шаһарларының бірі – Орал қаласының тарихын, оның дамуы мен өркендеу жолдарын зерделеу. Аталған туындыда ежелгі тас дәуірінен бастап қазіргі кезеңге дейінгі Орал қаласының тарихы қазақ, ағылшын, орыс тілдерінде баяндалған.

Бұл басылым жаңа технологиялар қолданылған интерактивті кітап, оқырманға қызықты болу үшін кітап суреттерін арнайы енгізілген мобильді қосымша арқылы көру мүмкіндігі берілген. Аталмыш форматта жасалған кітаптың медиамазмұнымен электронды гаджеттер арқылы, арнайы енгізілген QR-код көмегімен танысуға болады. Кітапқа шаһар тарихының ежелгі кезеңінен бүгінге дейінгі аралықтағы мол мәліметтер енгізілген.

Кітаптың мазмұны өте ауқымды: онда Орал қаласының әкімі А.А.Шыныбековтің оқырмандарға арналған сөзінен бастап, Медиаконтентті қарау жөніндегі нұсқаулық, кіріспе, тоғыз тарау арқылы қала тарихының әр кезеңдегі оқиғалары және қосымша мәліметтер жарияланып отыр.

Кітап қалың оқырман қауымға арналған.

Р.М. Күздеубаева

### 03.61 ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ ТАРИХИ АНТРОПОЛОГИЯ

ӘОЖ 39; 572.9

03.61.01.22.008. **Қазақтың киелі жерлері (тарихи-архитектуралық, этнографиялық зерттеулер, мақалалар, фольклорлық деректер)** / А. Тоқтабай ; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология ин-ты ; ред. алқа : З.Е. Қабылдинов, Б. Құдайбергенұлы және т.б. – Алматы : Литера-М, 2021. – 348 б. : сур.

«Қазақтың киелі жерлері» кітабына зерттеушінің киелі жерлер, сәулет өнері, тарих, этнография саласындағы жазылған ғылыми мақалалары, ел арасынан жинаған жазба және ауызша деректері топтастарылған.

Кітаптың «Киелі жерлер» деп аталып отырған бірінші бөлімінде: Қожа Ахмет Яссауи сәулет ғимаратының тарихнамасы жайлы зерттеулері, Қыпшақ ханының мүрдесі жайлы, Өкіреш ата белгісі туралы, Сарайшықтың аққу көлі, Қазақ моншалары, Білеулі керуен сарайы, Абат-Байтақ аңыздары, Кесене (Темірлан) мавзолейі – Шейбанидтар әулетінің қабірстаны, Жәңгір хан мен Жалаңтөс батырдың ұлы жеңісі, Абылай хан жайындағы кейбір мәселелер, Айтеке би қабірі, Төле би кесенесі, Жалаңтөс батырдың

университеттері, Жабай батыр Қазбекұлы, Арқалық батырдың бесігі, Зайсандағы 1916 жылғы көтеріліс жайлы, генерал Ғұбайдолла Жәңгірұлы Шыңғысхан туралы архив деректері, Құнанбайдың Шыңжаңдағы жәдігерлері және генерал Сабыр Рахымовтың өмірінен тың фактілер қарастырылып отыр.

Әлемдік тарихтағы тамаша белгі – Ахмет Яссауи сәулет ғимараты ғасырлар бойы өзінің діни мәнінен айырыла бастаса да, оның шын ғылыми құндылығын ешкім кеміте алмайды. Қазақстанның орта ғасырлық інжу-маржаны болып табылатын сәулет ғимаратының тарихы әлі де зерттелуде. Бұл кітапта, соңғы жүз жылдықта жинақталған тарихнамалық әдебиеттерге ғылыми тұрғыдан талдау жасай отырып, Ахмет Яссауи мемориалдық комплексінің салынуы мен тарихи маңызы туралы фактілердің толықтырылып, бір арнаға түскенін көруге болады.

Өзбекстанда қазақ тарихымен байланысты 40-тан астам киелі жерлер бар болса, соның бірі – қазақ пен өзбек наймандарына ортақ аңыздық Өкіреш бабаның зираты. Аруақтарға деген ілтипат, құрмет қазақ шежіресінің басты сипаты. Күмбез – халықтардың ата-бабасына деген ыстық ықыласының тасқа айналған мәңгілік айғағы. Сондықтан наймандардың, атап айтқанда Өкіреш-наймандардың шежіре-тарихын зерттеу маңызды әрі өзекті мәселе болып отыр.

Археологтардың картасында Қазақстан территориясында бұрын-соңды өмір сүрген 300-дей қаланың және отырықшы қоныстардың орны белгілі.

Монша ертедегі шығыс қалаларының негізгі компоненттерінің бірі болған. Ғылымда айтылып жүрген «Тараз моншасы», «Отырар моншасы» дегендер XI-XII ғғ. өмір сүрген болса, XVII-XVIII ғғ. салынған Түркістандағы монша орта ғасырларда халқымыздың тұрмысында кеңінен қолданылған монша тұрғызу дәстүрінің жалғасы сияқты. XI ғ. Самарқандта Талғат ханның екі үлкен моншасы болған, Бұхарада Арслан хан медресеге арнап қала қақпасы жанынан монша салдырған. 2001 жылы Жетісу аймағының Жібек жолындағы ортағасырлық әйгілі қаласы Қойлықтан жақсы сақталған монша құрылысы табылды. Қазақстанның Еділ-жайық өлкесінен соңғы жылдары табылған екі моншаны ерекше атауға болады. Бірі – Сарайшық моншасы, екіншісі – Жайық қаласының құландысынан 2001 ж. қазылып алынған. Қазақстан жерінде табылған 7 моншаның бәріне бірдей ұқсастық крест пішіндес жобалануында болып отыр. Крест осыдан 4 мың жылдар бұрын индоари тайпаларынан бастап, көне түркілерге дейін күннің бейнесін көрсетеді. Қазақтарда бұрынғы ата-бабаларымыздың күн құдайына табыну жосындары күні кешеге дейін жалғасып келді. Оған мысалы, керейдің крест таңбасын және Алтай керейлерінің ас-тойларда жер ошақты крест тәріздес етіп қазуын айтуға болады.

Қазақстан қалаларында қоғамдық монша ғимараттарының тұрғызылуы ежелгі шығыс мәдениетімен тікелей байланысты. Мұсылман дінінің қағидалары бойынша қалаларда мектеп-медреселермен қатар міндетті түрде моншалар салынған. Шығыс елдерін аралаған саяхатшылар мен ғалымдар сәулет құрылыстарын сөз еткенде әрқашанда моншаларды, оның көркем архитектурасын жазып отырған. Тіптен зерттеушілер шығыс елдерінде мешіт пен монша ұғымының қатар қойылатынын, мешіт тұрған жерде моншаның болатынын көрсеткен.

Кітаптың екінші бөлімі «Этнографиялық және фольклорлық зерттеулер» деген атпен бірнеше тақырыптарды қамтып отыр. Олар: Ұлыстың ұлы күні, бата, бақсылық сарындар, қазақ жастарының ежелгі ойындары, ауызша тарихтың мүмкіндіктері, қазақ халқының адамдарға лақап (жанама) ат қою дәстүрі, қазақ пен қалмақ арақатынастары, қияндағы қыстаудан табылған қолжазба сыры, кездейсоқ кездескен көненің көзі, мақал-мәтелдер, төрт түлік мәдениеті, Махамбет өлеңдеріндегі жылқы бейнесі, қазақ төбеті берік қолда, айтыс өнерінің белгісіз үлгісі.

Халқымыздың көне заманнан келе жатқан дәстүрлерінің бірі – бата беру. «Жақсы сөз жарым ырыс» дегендей дастархан басына жиналғандар үшін ақсақалдан, жасы үлкендерден игі тілек, жақсы сөз есту үлкен құрмет саналған. Сондықтан да атамыз қазақ: «Келген қонағыңның алтынын алма, батасын ал», - деген екен. Батаға қарап халқымыздың басына түскен қиын кезеңдерді, жаугершілікті, елдік, ерлік рухты білеміз. Негізінде бата беру көрегендікті, шешендікті талап етеді. Ертеде шешендер тосын оқиғаға тосылар кездерде аяқасты бата беріп, тығырықтан шығып кетіп отырған. Қазіргі кезде қариялардан

ауылға келін түскенде, жас сәби дүниеге келгенде, жас жігітті әскерге аттандырарда бата алу дәстүрге айналып отыр, берген баталары қазіргі заманға лайық, мазмұны бай, келер ұрпаққа берер тәрбиелік маңызы зор екендігін байқауға болады.

Адам өмірге келіп, аяқ басып ер жетісімен, ел арасында, қоғамда тұрған тұрысы, басқан ізі, істеген ісі, сөйлеген сөзі, т.б. толып жатқан қасиеттеріне байланысты құрбы-құрдастарының, елдің халықтың берген қосымша аттары болады, оны біз «лақап» атаулар деп шартты түрде атаймыз.

Жанама атаулардың тарихта қалған жарқын үлгілері көпке таныс: Шоқан (Мұхамедханафия) Уалиханов, Абылай хан (Әбілмансұр), Абай (Ибрахим), Қарлығаш би (Төле би) Әлібекұлы, Қабанбай батыр (Ерасыл) т.с.с. Тарихи қайраткерлерге жанама ат қою әлем халықтарының барлығында дерлік кездеседі. Халық жақсы көрген тұлғаларын әдемі, жақсы ат қойып даңқын шарықтатса, жаман көргендерін әзілдің уытты тілімен, сарказммен мазақ етуге дайын тұрған. Лақап ат қою дәстүрі қазақ этнографиясында әлі күнге дейін қолға алынбаған, сондықтан тереңірек зерттелуі тиіс. Халқымыздың рухани мәдениеті туралы жинақтаулар мен тұжырымдамалары қазақ өнерінің қазыналы қатпарын аша түседі.

«Киелі жерлер» және «Этнографиялық және фольклорлық зерттеулер» деп аталатын екі бөлімнен тұратын бұл еңбек - бай тарихымыздың қазынасы. Кітап тарихты сүйіп оқитын қауымға, мәдениет және өнер танушыларға, студенттер мен магистранттарға, жалпы оқырмандарға арналған.

Р.М. Күздеубаева

ӘОЖ 39; 572.9

03.61.01.22.009. **XIX-XX басындағы орыс және Еуропа суретшілерінің картиналарындағы Қазақстан территориясы және қазақтар бейнесі** / А.Б. Қалыш // Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы = Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. – 2021. – № 3(103). – 29-38 б.

Қазақстан аумағында орыс және еуропа суретшілерінің шығармашылығын мәдени-тарихи үдерістер аясында зерттеу XIX-XX ғасырдың басындағы Қазақстан өлкетануының күрделі даму жолын тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Батыс Қазақстан аумағы мен халқы, сонымен бірге, ішінара Оңтүстік Қазақстанның өмірі украин жазушысы және ақыны, дарынды суретшісі Тарас Шевченконың (1814-1861) шығармашылығында жарқын із қалдырды. Қазақстанның тарихи өлкетануы бойынша олардың ішіндегі ең маңыздылары сол кезеңдегі форттар мен бекіністердің бейнелері: «Қарабұтақ форты», «Бірғыз қала бекінісі», «Райым бекінісі», оның ішкі, сыртқы көрінісі, «Сырдария айлағы», «Қос арал фортындағы шхуналар», «Қосаралдағы шамшырақ», «Қосарал бекінісінің қысқы көрінісі», «Арал жағасында», «Арал теңізінің тік жағалауы», «Көкарал», «Барсакелмес аралы», «Қосаралдағы қыстау», «Құландыдағы Дос молданың бейіті» сияқты жергілікті ландшафттың көрінісі өте тартымды, соның ішінде «Даладағы өрт» сияқты пейзаждар ерекше көзге түседі.

Қаратау мен Ақтау көмір кен орындарын зерттеді. Маңғышлақтағы ежелгі ескерткіштердің, Қанға алқабындағы «Ханга баба», «Ханга баба құлпытасының» эскиздерін жасаған суретшілердің біріншісі және бірегейі болды. «Новопетровский бекінісі маңындағы тұрғын үй», «Маңғышлық түбіндегі Түк қарағай мүйісі», «Маңғышлақ бағы», «Такуа жартасы» сияқты туындыларын да атап өтуге болады.

Томск қаласының пейзаж суретшісі П.М. Кошаровтың да (1824-1902) Солтүстік және Шығыс Қазақстанның, сондай-ақ Жетісу өңірінің сәулетін, материалдық мәдениетін бейнелейтін альбомдары мен эскиздері ерекше көрінеді. Қазақстанның Ресеймен шекаралас Алтайдың тамаша тауы – Белуханың бейнесі, «Бұқтырма бекінісі мен Өскемен қаласы арасындағы Ертіс өзені» картинасы ерекше болды. Алтай, Тарбағатай, Семей қаласы, Жетісу мен Іле Алатауы, Шелек пен Меркі өзендеріне, Балқаш көліне барды.

Сапар нәтижесінде Хан-Тәңірі тауының шыңы, жергілікті тұрғындардың портреттері, тарихи ескерткіштер, тұрмыстық бұйымдар мен киім-кешектер суреттері секілді туындылар дүниеге келіп, олардың бір бөлігі болашақта суретшінің «Виды природы в Тянь-Шане. Его жителей Дико-Каменных и Большой Орды киргизов» атты этнографиялық альбомына енді.

Оңтүстік Қазақстан мен Жетісу бейнесі «Туркестан. Этюд с природы», «Очерки, наброски, воспоминания» атты иллюстрациялық кітаптардың және «Туркестанские серии» картиналарының авторы, орыс суретшісі Василий Верещагиннің (1850-1935) туындыларында орын алған. В.Верещагиннің «Туркестан. Этюд с природы» альбомындағы суреттер өлкетанулық сипатқа ие. Олардың ішінде «Старая крепость по дороге из Чимкента в Ташкент», Қ.А. Яссауи мешітіне арналып салынған «Мечеть в городе Туркестане», «Нищенствующие монахи ордена Накшбанди у входа в мечеть в Туркестане» суреттерін ерекше атап көрсетуге болады. Суретшінің көптеген танымал шығармалары Жетісу мен Қырғызстанға арналған. «Богатый киргизский охотник с соколом», «Виды гор близ станции Лепсинской», «Окружающие Лепсинский край горы», «Виды гор в долине реки Чу» атты туындыларында өз көріністерін тапқан.

Ресей мен Қазақстанның танымал суретшісі, этнограф және өлкетанушы Н.Г. Хлудов (1850-1935) Оңтүстік-Шығыс және Оңтүстік Қазақстан халқының тұрмысы мен өмірін, табиғатын жақын тануға мүмкіндік берді. Оның «Главный пик Тянь-Шаня – Хан-Тенгри» шығармасы кеңінен танылған. Азамат соғысы жылдарындағы Қазақстанның жағдайы бейнеленген «Разгром аула», «Юрта в горах», «В юрте», «Жайляу», «Внутренность казахской юрты» және Жетісу қазақтарының көшпелі тұрмысын бейнелейтін «Кочевье в горах», «Богатое кочевье», «Перекочевка в бурю» туындылары көшпелі және отырықшы тұрғындарының шаруашылық-мәдени өміріне арналды.

Қорытындылай келе, Т.Г. Шевченко, П.М. Кошаров, В.В. Верещагин, және Н.Г. Хлудовтың иллюстрациялық материалдарын талдай отырып, олардың революцияға дейінгі Қазақстанның тарихы мен мәдениетін тану үшін ғылыми, тарихи-мәдени және танымдық маңызға ие екеніне көз жеткізуге болады.

Р.К. Мыспаева

ӘОЖ 39; 572.9

03.61.01.22.010. **Ұлттың этностық тамыры = The ethnic origins of nations** / Смит Энтони Д. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. И. Алибаева. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 388 б. ; 24,5 см. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Әйгілі әлеуметтанушы философ, ұлттардың шығу тегі мен национализм теориясының негізін қалаушы Энтони Дуглас Смиттің еңбегінде халықтардың шығу тегі мен ыдырауы, аман қалуы мен қазіргі заман көшіне ілесуінің түпкі себептері жан-жақты талқыланды. Халықтардың этнос ретінде бекуінің өзегі – халықты ұйыстыратын діні, тілі және атамекенінің ықпалы зерттелген. Тарихтан ойып орын алған немесе аты мәңгіге өшкен халықтардан мысал келтірілген.

Кітап «Көне дәуірдегі этностық қауымдар», «Модерн дәуіріндегі этни мен ұлт» атты екі бөлімнен және «Ұлт деген заманауи ұғым ба?», «Этностық қауымның құрылуы», «Этни және тарихтағы этницизм», «Аграрлық қоғамдағы тап және этни», «Этностың тірі қалуы және жойылуы», «Ұлттардың құрылуы», «Этниден ұлтқа дейін», «Аңыздар мен ландшафтар», «Ұлттар генеалогиясы» деген тарауларды қамтыған.

Этностық сананың негізі болған ұлттың жады, құндылығы, мифы мен символизмі сияқты мәдени сипаттарға тоқталған. Қауымның өнері, тілі, ғылымы мен құқығын қарастырып, қауымның өзіне ғана тән айрықша тұрмыс-салтын, сол қауымның құрылымы мен ахуалын көрсеткен. Небір сын сағатты бастан өткерген этностар генеалогиясына

үңіле отырып, этни, этнос, ұлт ұғымын жеке-жеке қарастырған. Этностық қауымның басты ерекшеліктеріне талдау жасап, негізгі қағидаларына, экономикалық, мәдени және саяси ерекшеліктеріне шолу жасаған. Премодерн кезеңіндегі этностық сезім мен қозғалыстың түрлері туралы айтқан. «Модернистік» көзқарасты теріске шығарып, «латерал» және «вертикал» қауымдардың халық мобилизациясы мен қауымның жабық болуы тұрғысындағы айырмашылығын көрсеткен.

Этностардың бірі өз мәдениетін, тіпті өзгеріске ұшыраса да, неліктен және қалай, ғасырлар бойы, тіпті мың жыл бойы сақтап қала алатыны, ал енді біреуі саяси тұрғыдан әлдеқайда мықтырақ болса да, басқа халықтарға сіңіп кеткені немесе ұмытылып кеткені айтылған. Көптеген этностық қауымның бүгінгі заманға дейін аман қалуына діни мәтіндер мен дінбасылардың тигізген көмегі және Батыстағы экономикалық, саяси және мәдени революциялардың нәтижесінде пайда болған радикал көзқарастар туралы жазған. Осы екі ұғымға және Еуропа мен Азия бағыттарының өзара байланысына шолу жасап, этностық модель ықпалының артып келе жатқаны, ұлт ұғымы құбылмалы дуалистік екені айтылған. Ұлт (қауым) мобилизацияланған, белсенді, зайырлы, аумақтық, инклюзив, бұқараға негізделген ұғым ретінде түсіндірген.

Әр қауым құрып кетпеуі мен дамуы үшін өз тарихы мен тағдырын зерттеп, онысын, ұлт сияқты, табиғат пен батырлар тарихынан, поэтика кеңістігінен, археологиясы мен филологиясынан іздеген. Табиғи және тарихи ескерткіштері, сондай-ақ батырлар культі этностық «карта» мен «мораль» негізінде ұлт қалыптастыруға тетік болған.

Қорыта айтқанда, жер бетінде өмір сүріп жатқан ұлттардың шығу тегіне талдау жүргізіліп, олардың этникалық тамырына сараптама жүргізген. Ежелгі дәуірден бастап жаңа заманға дейінгі уақыт аралығында жер бетінде мекен еткен этностық қауымдас-тықтардың қалыптасу тарихына шолу жасалған. Тұтас этностың, этностық қауым мен этностық мозаиканың әлеуеті жайлы айтылған ұлт өз тамырын этнос тарихынан, құрылымдар мен мәдениеттерден іздеген. Ұғымдар түбегейлі өзгергенімен премодерн этнос пен модерн ұлттарда мақсат сабақтастығы әлі бар.

Ф.Қ. Бектурбекова

ӘОЖ 39; 572.9

03.61.01.22.011. **Этнография : зерттеу принциптері = Etnography : principles in practice** /Хаммерсли Мартин, Аткинсон Пол ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Мусина, Н. Тажқұран. – 4-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 400 б. ; 24,5 см. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Этнографиялық зерттеу – бүгінгі таңда әлеуметтік зерттеулер саласында жиі ұшырасатын әдістемелік тәсілдердің бірі. Дегенмен бұл ұғымның ауқымы өте кең, сондықтан қолдану аясына қарай оның мағынасы өзгеруі мүмкін. Сол себепті этнографиялық зерттеудің «сапалық талдау», «далалық зерттеулер», «интерпретациялық әдіс» және «кейс-стади» секілді басқа ұғымдармен бірқатар ұқсастығы бар және олардың шекаралары семантикалық тұрғыда бұлыңғыр.

Іс жүзінде жалпы әлеуметтік үдерістерді түсіндіру үшін жекелеген зерттеушінің өз өмірі мен оның контекстін зерттейтін «автоэтнография» мен этнографияның жеке адам өмірбаянын зерттеу аясында нақты бір айырмашылық жоқ. Сондықтан этнографияның маркетинг секілді қолданбалы және коммерциялық зерттеулерде әртүрлі үлгіде жиі қолдануына қарамастан, академиялық зерттеулердегі этнографияға басымдық беріледі.

«Этнография» ұғымының пайда болуы ХІХ ғасырдағы және ХХ ғасырдың басындағы антропологиямен байланысты. ХХ басынан бастап этнографиялық далалық зерттеулер антропологияның негізгі өзегіне айналды. Шындығында, біздің қоғамнан өзгеше қоғамдағы осындай жұмыс әдетте антропологтар «тайпасының» қатарына қабылдануға қажет рәсім сипатын иеленді. Әлеуметтік топтардың ерекше өмір салтын, наным-сенімін,

құндылықтарын жазып алып, түсіндірме беру бір жыл немесе одан да көп уақытты талап ететін.

XX ғасырдың екінші жартысындағы тағы бір маңызды оқиға антропология мен әлеуметтанудан ерекше, дегенмен осы салалармен тығыз байланысы бар мәдениеттану саласының қалыптасуы болды. Бұл саладағы жұмыстар ауқымды тарихи және мәтіндік тәсілдердің шеңберінен шығып, мәдени құндылықтарды қабылдау, жастар мәдениеті мен медиааудиторияны зерттеуде этнографиялық әдістерді қолдауға көшті. XX ғасырдың соңына қарай этнография одан әрі дами түсті, сондай-ақ салалық зерттеудің өзге әдістерімен бірге, психология және әлеуметтік-экономикалық география саласында дендей енді. Дегенмен, «этнография» термині әлі де болса ерекше мағынасын сақтап отыр.

Деректерді жинау тұрғысынан этнография зерттеушінің: болып жатқан оқиғаларды бақылауын, адамдардың айтқанын тыңдауын, ресми және бейресми сұхбаттар арқылы сұрақ қоюын, құжаттар мен артефактілерді жинау арқылы ұзақ уақыт бойы жұртшылықтың күнделікті өміріне ашық немесе жасырын түрде қатысуын меңзейді. Жалпы, бұл этнографтардың бірқатар дереккөзге сүйенетінін көрсетеді, дегенмен бір ғана дереккөзді әдетте іштен бақылауды негізге алатын кездер де болады. Виртуалды этнография жағдайында қатысу мен бақылау онлайн жүреді, сол сияқты қатысушылардан құжаттар мен мәліметтерді алу да онлайн жүзеге асырылады, сондай-ақ кейде қағаз жүзіндегі дереккөздер де қолданылады.

Толығырақ айтқанда, этнографиялық жұмыстардан бірқатар ерекшеліктерді байқауға болады:

1. Біріншіден, эксперименттер мен құрылымданған сұхбаттардағыдай, адамдардың әрекеттері мен әңгімелері «зертханалық емес», күнделікті контексте зерттеледі.

2. Деректер бірқатар дереккөзден жиналады, дегенмен іштен бақылау немесе бейресми әңгімелер әдетте басты дереккөз болып есептеледі.

3. Деректерді жинау көбінесе салыстырмалы түрде екі мағынада жүйеленбеген болып есептеледі. Біріншіден, ол алғашында көрсетілген зерттеу дизайнының өзгеріссіз және толығымен іске асырылуын қарастырмайды. Екіншіден, адамдардың сөзін немесе әрекеттерін түсіндіру үшін қолданылатын категориялар деректерді жинақтау үдерісінде емес (мысалы, бақылау кестесі немесе сауалнама парақтарын қолдану арқылы жинау), деректерді талдау жасап шығарылады.

4. Шамамен бір ортаны немесе адамдар тобын қамтитын шағын көлемді кейстерге айрықша назар аударылады. Оның мақсаты – егжей-тегжейлі жүргізілетін зерттеуді жеңілдету.

5. Деректерді талдау адамның әрекеттері мен институттық тәжірибелердің мағынасына, негізгі функциясына, салдарына және олардың жергілікті, бәлкім, кеңірек контекстерге қатысты түсіндірме беруден тұрады. Алынған талдаудың басым бөлігі - вербалды сипаттамалар, түсіндірмелер мен теориялар, ал сандық көрсеткіштер мен статистикалық талдаулар әрі кеткенде қосымша рөл атқарады.

«Этнография: зерттеу принциптері» кітабы этнография саласындағы тың тақырыптарды зерттеулер арқылы ғылымның дамуына зор үлес қосқан еңбектің негізі. Кітап жоғары оқу орындарының студенттеріне, магистранттар мен докторанттарға, сондай-ақ этнографиялық зерттеу әдістеріне ден қойған мамандарға арналған.

Л. Өкпебаева

## 04 ӘЛЕУМЕТТАНУ

ӘОЖ 316

04.01.22.012. **Әлеуметтік зерттеу әдістері = Approaches to Social Research** / Синглтон Ройс А, Стрэйтс Брюс С. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Н.Ә. Муминов, Д.Б. Мәзен. – 6-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 816 б. – («Рухани жаңғыру» сер. ; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Ройс Синглтон мен Брюс Стрэйтстің «Әлеуметтік зерттеу әдістері» кітабы әлеуметтік зерттеудің ғылыми және логикалық негіздерін жан-жақты сипаттайтын оқу құралы. Негізгі тәсілдер мен ғылыми зерттеулердің логикасы арасындағы тепе-теңдікті ескере отырып, бұл кітап зерттеудің төрт тәсілі – эксперимент, сауалнама зерттеуі, далалық зерттеулер мен қолда бар деректерді пайдаланудың сипатамасын ұсынады.

Кітап төрт бөлім мен он жеті тараудан тұрады.

I бөлімде әлеуметтік зерттеудің ғылыми негізі (2-тарау) мен одан туындайтын этикалық мәселелер (3-тарау) туралы баяндалады. Кітаптың құрылымы зерттеу жүргізу барысына сай құрастырылған. II бөлімде әлеуметтік зерттеудің негізгі терминологиясына (4-тарау), одан кейін зерттеуді жоспарлау мен дизайнын жасау барысында ескеретін басты екі фактор – өлшеу (5-тарау) мен іріктеуге (6-тарау) тоқталады. Дерек жинау туралы III бөлімде әлеуметтік зерттеудегі басты төрт тәсілі – эксперимент, сауалнама, далалық зерттеу мен қолда бар деректерді қалай пайдалану керектігі қарастырылады. Аталған бөлімнің негізгі төрт тарауында (7,9,11 және 12-тараулар) зерттеуді әртүрлі тәсілмен жүргізу үдерісінің ерекшеліктері сипатталса, екі тарауында (8 және 10-тараулар) эксперимент пен сауалнаманың техникалық сипаттары сөз болады, ал қалған екі тарауында зерттеу әдістері мен тәсілдерін қатар қолдану (13-тарау) және зерттеу әдістерін әлеуметтік бағдарламалар мен интервенцияларды бағалауға қолдану (14-тарау) стратегиялары жөнінде айтылады. IV бөлімде зерттеудің интерпретация кезеңіне кеңінен тоқталады. Бұл бөлімде деректерді өңдеу мен қарапайым деректерді талдау (15-тарау) және жетілдірілген мультивариатив талдау (16-тарау) мен зерттеу есебін жазу (17-тарау) пысықталған.

Кітаптың мақсаты – әлеуметтік зерттеуді тиімді бағалай алу үшін қажет зерттеу қисынын және оның осал тұстарын түсінуге көмектесу. Сондай-ақ әлеуметтік зерттеу әдістерін үйрену сыни ойлау дағдысын жетілдіріп қана қоймай, саналы түрде ақпарат жинауға жол ашады. Әлеуметтік зерттеу кез келген адамның жиі және тиімді жасайтын іс-әрекеттері мен ойлау тәсілдерінен тұрады.

Оқырманның дені әлеуметтанушы емес екенін ескере отырып, әлеуметтік зерттеудің қаншалықты кең ауқымда қолданылатынын көрсету үшін тақырыптардың басым бөлігін күнделікті таныс мәселелер мен тұжырымдар төңірегінде құрылған.

Кітапқа әлеуметтік ғылымдар саласын жан-жақты қамтыған ғылыми зерттеу жұмыстары топтастырылған.

Г.С. Енсебаева

ӘОЖ 316

04.01.22.013. **Көшбасшылық : теория және практика = Leadership : theory and practice** /Нортхаус Питер Г. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов, Кенжеханұлы Р. және б. ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А.Б. Икрамова, Ә. Жапақ. – 8-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 560 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Питер Г. Нортхаус – философия докторы, Батыс Мичиган университетінің коммуникация мектебінде коммуникация саласының құрметті профессоры. Ұсынылып отырған кітап көшбасшылық жөніндегі әлемде ең көп сатылатын академиялық оқулық.

Он үш тілге аударылып, тоқсанға тарта елге таралған бұл оқулық көшбасшылық теорияларын кәсіби және ғылыми тұрғыдан терең талдап, оларды нақты ситуацияларда қалай қолдануға болатынын зерделейді. Тың кейс-стадилер мен сауалнамалар көшбасшылық әдістері жайында түсінік қалыптастырып, жеке басшылық стилін анықтауға көмектеседі.

Алдыңғы басылымдар секілді, бұл басылым да таңдаулы көшбасшылық ұстанымдарға шолу және жан-жақты терең талдау жасап, жекелеген теориялық тәсілдерді нақты бір ұйымдарда қалай қолдануға болатынына ерекше көңіл бөледі. Бір атап өтерлігі, басылымға ізбасарлық жөнінде жана тарау енгізілді, бұл тарауда ізбасарлықтың сипаттамасы, негіздері және оның жүзеге қалай асатыны жан-жақты қарастырылады.

Еңбекте көшбасшылықты зерттеудің жаңа ұстанымының анықтамасы, моделі және соның төңірегіндегі соңғы зерттеулер мен оның қолданылуы беріледі. Жаңадан қосылған тың тақырып ізбасарлықпен деструктив немесе зиянды көшбасшылық арасындағы байланысты терең зерттейді. Бұдан бөлек, ізбасарлықтың күшті және осал тұстары айқындалып, оқырманға өзінің ізбасарлық стилін бағалауға көмектесетін сауалнама берілген.

Тарау соңында ізбасарлық жайындағы үш кейс-стадиді кездестіреміз. Оның бірі Пенсильвания штатында орын алған зорлау жанжалы жайында болса, екінші кейс 1936 жылғы АҚШ-тың ескек есу спортының олимпиадалық құрамасына қатысты берілген. 12-тарауда деструктив көшбасшылықты талқылаудан бөлек, бұл басылымда көшбасшылық пен псевдотрансформациялық көшбасшылықтың көлеңке тұсы және бірнеше тарауда оны теріс әрі асыра пайдалану мәселесі кеңінен сөз етіледі. Сонымен қатар «Этика» тарауында жаңа өзін-өзі бағалау құралы – этикалық көшбасшылық стилі сауалнамасымен танысады. Оқулықта алдыңғы басылымдардың бірқатар ерекшелігі сақталды. Ал кей тұстарына жаңа зерттеулер қорытындысы, цифрлар мен кестелер қосылған.

Кітаптың жалпы мақсаты – көшбасшылықты зерттеудің түрлі көзқарасы, ұстанымы мен оны тиімді жүзеге асыру жолдары жайындағы түсінігімізді тереңдету. Бұл кітап әлеуметтік ғылымдар мен бизнес, басқару бағытында білім алып жатқан студенттерге ғана емес, жалпы оқырманға пайдалы іскерлік әдебиет.

Г.С. Енсебаева

## 06 ЭКОНОМИКА

ӘОЖ 33

06.01.22.014. **Шағын бизнестегі менеджмент: кәсіп бастау және венчурді дамыту** / Лонгенекер Г. Жастин, Петти Ж. Уилиям, Палич Е. Лесли [ж.б.]; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Қуанышбекова, Д.Б. Мәзен.– 18-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 704 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Бұл оқулықта Америка Құрама Штатындағы және дүниежүзіндегі шағын бизнес, кәсіпкерлер өмірі, кәсіпорын құру, дамыту, табысқа жету, мұраға қалдыру және т.б. мәліметтер мен кейстер қамтылған. Шағын бизнесті табысты басқарып, өркендету жолындағы машықтар мен негізгі концепцияларға басымдықтар берілген. Кітап «Кәсіпкерлік: мүмкіндіктер әлемі», «Басынан бастау немесе бұрыннан бар бизнеске қосылу», «Жаңа венчурдің бизнес-жоспарын жасау», «Тұтынушыдан көз жазбау: маркетинг тұрғысынан өсіру стратегиялары», «Шағын бизнестегі өсуді басқару» атты бес бөлімнен тұрады.

Шағын инновациялық бизнесті көбінде тәуекелдік және венчурлік деп атайды. Венчурлық бизнесті дамытуда инновациялық тәуекелі жоғары жобалар жеткілікті болуы шарт. Кәсіпкер өзі, отбасы, қызметкерлері мен қоғамның арманын жүзеге асыру үшін



бизнес жүргізеді. Кәсіпкер дегенде нарыққа жаңа, жақсартылған өнім, қызмет ұсынатын бизнес негізін қалаушыны елестетеміз. Бизнесі келесі ұрпағы немесе компания басқарған өзге тұлға сатып алуы немесе өзгеше иеленуі мүмкін. Кәсіпкерлердің ерекше тобы – франчайзилер. Франчайзинг – ұйымымен арадағы келісімшарт аясында ғана қызмет ете алатын кәсіпкер. Франшиза – бизнес иесі тәуелсіз кәсіпкерге сауда белгісі мен әдістерді қолдануға рұқсат беретін бизнес-модель. Бұл франчайзер (сауда белгісі, қызмет белгісі, сауда атауы немесе жарнама символы иесі) мен франчайзи (сол идентификацияны бизнесте қолданғысы келетін жеке тұлға немесе топ) арасындағы заңды және коммерциялық қатынас.

Венчурге кәсіп аясында жұмыс істейтін екі не одан көп кәсіпкерлік команда аса қажет. Әлеуметтік кәсіпкерлік қоғамның қажетін өтеу, мәселелерін шешу, мүмкіндік беру үшін инновациялық шешімдерді іздейді. Кәсіпкерлердің көбі іскерлік қатынаста адалдық, әділдік пен құрмет стандарттарын ұстануға тырысады. Бизнестегі адалдық фирмадағы этиканың көрінісі.

Бизнес-жоспар – бизнеске негіз болған басты концепцияларды нобайлап, олар қалай жүзеге асырылатынын сипаттайтын құжат. Жоспарда венчурге қатысты негізгі ойыңыз, қазіргі орныңыз, барар жеріңіз және ол жерге қалай жететініңіз жазылуы керек.

Отбасы бизнесі – фирманы ашқан немесе сатып алған адам не оның мұрагері фирманың бағыт-бағдарын айқындайтын стратегиялық шешімдерге елеулі түрде әсер ететін ұйым. Отбасы бизнесінің табысты жұмыс істеуі үшін отбасындағы қарым-қатынас жақсы болуымен қатар, басқару практикасы да жақсы болуы керек.

Шағын бизнестегі маркетинг тұтынушыларды риза ететін жиынтықты ойлап табу, жасап шығару және жасап шығарушыдан таргет қолданушыға жеткізуді бағыттайтын іскерлік әрекеттерден құралады.

Тұтынушымен қарым-қатынас менеджменті дегеніміз – табыстылық, табыс және тұтынушыларды риза етуді оңтайландыруға бағытталған, тұтынушыларды белгілі бір топқа бөліп, әр топтың өз ерекшелігіне баса мән берілетін, бүкіл компания ауқымындағы бизнес-стратегия. Тұтынушымен қарым-қатынас менеджментінде «кәсіпкер өзі тұтынушының орнында болғанда қандай қатынасты қаласа, өз клиентіне де сондай қатынас көрсетуі керек» деген қағидаға сүйенеді, бұл – «алтын ереженің» бизнес-нұсқасы.

Кітапта Интернетте ашуға болатын шағын бизнес, онлайн-кәсіп, қаржы болжамы, қаржыландыру көздері, бизнестегі құқық, тұтынушымен қарым-қатынас орнату, әлеуметтік медиа, «HR-менеджмент», «Риск-менеджмент», «Арманға апарар жол» және т.б. мәлі-меттерді шынайы өмірден молынан келтіріп, заманға сай, мәнді контентті бірегей де тартымды түрде ұсынылған.

Кітап студент пен болашақ кәсіпкердің кез келген салада жетістікке жетуіне көмектесетін кейстер, графика, хикаялармен толыққан.

Ф.Қ. Бектурбекова

## 11 САЯСАТ. САЯСИ ҒЫЛЫМДАР

ӘОЖ 33

11.01.22. 015. **Саясаттану** / Хейвуд Э. ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Е. Әбдіраман, Ж. Жұмашева, Д. Мәзен, Д. Сиқымбаева. – 5-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 520 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Кітапта заманауи саясат пен саясаттануға кіріспе ретінде жан-жақты мағлұмат береді. Саяси идеяларды негізгі идеологиялар тұрғысынан қарастыра отырып, мемлекеттің саясаттағы рөліне, легитимдіктің маңызына, мемлекеттің басқару жүйелеріне, ұлтшылдықтың негізгі теорияларына тоқталады.

Саясаттағы өзара байланыс – саясат пен экономика, мәдениет пен қоғам арасындағы қарым-қатынасқа, сондай-ақ мемлекеттік басқару механизмдері мен үдерістеріне, ішкі және халықаралық саясаттың түйісуі және жаһандық саясат мәселелеріне талдау жасалады. ХХІ ғасырдағы әлемдік саяси тәртіптің өзгеруі, жаһандық басқару және оның тиімділігі, дәстүрлі саясаттың кемшіліктері баяндалады. Саяси ғылымның тұрлаулы мәселелерін қазіргі заманғы оқиғаларды мысал ете отырып қарастырады.

Саясаттың мәселелері бір-бірімен тығыз астасып жатыр. Кітаптың әр тарауында басқа тарауға сілтемелер берілген, сол себепті материалды бөлшектеу қиын. Дегенмен кітап мәселелерді ауқымды сауалдар мен тақырыптар сериясы ретінде қарастыра отырып жазылған. Алғашқы тараулар бірқатар маңызды концептуалдық және теориялық мәселелерді қарастыру арқылы саясат жөнінде бастапқы мағлұмат беруді мақсат етеді.

1-2 тарауларда саясат деген не, саясаттану жөнінде қарама-қайшы көзқарастар, саяси идеяларды негізгі идеологиялар тұрғысынан қарастырып, олардың саяси әлем туралы өзара бәсекелес көзқарастарын түсіндіреді.

3-4 тарауларда мемлекеттің саясаттағы рөлі, саяси легитимдік және оның маңызы, демократиялық басқарудың бір-біріне қайшы үлгілері және демократияның іс жүзіндегі жұмысы және пікірталастар берілген.

Мемлекеттік басқару жүйелері мен қазіргі заманғы саяси режимдер, ұлтшылдықтың негізгі теориялары, ұлттық бірегейліктің негізінде жатқан күштер мен ұлтшыл идеологияларға, сондай-ақ олардың саяси салдарына 5-6 тарауларда талдау жасалады.

Келесі бірнеше тарауда саясат пен экономика, мәдениет пен қоғам арасындағы қарым-қатынас, сонымен қатар қоғамдық қысымның саясатқа ұласу механизмдерін зерттеу арқылы саясаттағы өзара байланыс мәселесі талданады. Бұдан кейінгі тарауларда мемлекеттік басқару механизмдері мен үдерістері, олар арқылы мемлекеттік саясаттың жасалуы, іске асырылуы туралы сөз болады.

Соңғы тараулардың келесі тобы ішкі және халықаралық саясаттың түйісетін тұстарын қарастырады және жаһандық саясаттың өсіп келе жатқан маңызына назар аударады. Дәстүрлі саясаттың кемшіліктері және олардан арылу жолдарын талқылау мақсатында алдағы тарауларда қарастырылған тақырыптар қайта қорытылып және қоғамның ресми саясатқа наразылығының күшеюі, халықтың саясаттан көңілі қалу себептері және оны шешу жолдары талқыланады.

Саясат пен саясаттануға кіріспе ретінде жан-жақты мағлұмат беретін оқулықтың осы бесінші басылымы саясаттану бөлімінде оқитын студенттерге, сондай-ақ пәнге қызығушылық танытушы оқырманға арналған.

Ф.У. Сыдықжанова

ӘОЖ 33

11.01.22. 016. **Шығыстағы текетірес** / Шалғынбай Б. – Алматы, 2022. – 128 б.

Жазушы-журналист Бақытөмір Шалғынбаевтың деректі повесі өткен ғасырдың тоқсаныншы жылының басында Шығыс Қазақстанда орын алған тарихи күрделі жағдайды шынайы жеткізген алғашқы шығармашылық туынды. Ол Шығыс өңірінде 1989-1991 жылдары ұлтаралық қатынастың ушығуына алып келген «Ертістің оң жағалауында автономия құру» мәселесінің көтерілуінен туған, қазақ елінің тәуелсіздігі мен жер тұтастығына қарсы ұйымдастырылған сепаратистік шаралар еді.

Қалай болса да бойында ұлттық құндылықтарын сақтап қалған ұлт ұландары сөнуге айналған ұшқынды тұтатты. Сондай ұлт азаматы, елі мен жерін жанындай сүйіп, білімділігімен қорғай білген шығыстық тұлғалардың бірі – Болат Дүйсембі. Ол ел тәуелсіздігінің қарсаңында Кеңес Одағына қарасты елдердің оянып, тәуелсіздікке ұмтылған кезеңінде Қазақ елін бөлшектеп, Ресей құрамында сақтап қалуға бағытталған сепаратистік ұлы орыс саясаткерлерінің жымысқы саясатына қарсы күресті ұйымдастырған адам.

Деректі повесть бас кейіпкер Болат Дүйсембінің өзі сақтап қалған құжаттары мен жазбалары негізінде жазылған. Шығарма авторы тарихта болған, көпшілік жұрт кезінде

хабардар болмаған жағдай туралы жазу арқылы жалаң сөздерден гөрі, қарапайым өмір шындығын көрсетумен жастарды тәрбиелеу ұтымды болатынын ескерген.

Қ.Қ. Қарабаев

## 14 БІЛІМ. ПЕДАГОГИКА

ӘОЖ 37

14.01.22. 017. **Бастауыш мектеп мұғалімі: шеберлікті шыңдау** / Григг Рассел ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Ш. Бағиева, Б. Төлімбет. – 2-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 600 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы).

Бұл бестселлер нұсқаулық Англияның оқу бағдарламасындағы соңғы өзгерістерді, соның ішінде 2014 жылғы Мемлекеттік білім бағдарламасын және Шотландияның Мемлекеттік білім бағдарламасы жобасын жан-жақты талдай отырып жазылған. Автор, гуманитарлық ғылымдар докторы Рассел Григг теорияға, зерттеулерге және нақты сынып тәжірибесінің мысалдарына (кейс-стади) сүйене отырып, бастауыш мектеп мұғалімдерінің шеберлігін шыңдау үшін не қажет екенін жан-жақты талқылайды.

Соңғы 30 жылда немесе одан да көп жылдар бұрын білім саласында жүргізілген зерттеулер нәтижесін қамтитын бұл кітаптың негізгі нысаны – кіші мектеп жасындағы оқушылар (5-11 жас). Барлығы 14 тараудан тұратын аталмыш еңбектің бірінші тарауы «Үздік мұғалім деген кім және оны қалай анықтаймыз?» деген сұраққа жауап іздейді. Мұғалімді жақсы ұстаз атандыратын немесе өз ісінің үздігі жасайтын оның жүйелі білімі мен педагогикалық шеберлігі ғана емес. Бұл оның бала оқыту, тәрбиелеу ісіне деген адалдығы және ізденуге, жетістікке жетуге деген ұмтылысы болса керек.

Тарау жақсы ұстазды іздеумен, үздік пен қарапайымды ажыратумен басталып, оқыту сапасы қалай анықталатынын және оны басқа мүдделі тарап қалай қабылдайтынын сипаттай алумен жалғасады.

Келесі тарау мұғалімнің өзін-өзі тануының маңызы неде екенін түсіндіріп, стресті басқару, уақытты басқару, ақыл-ой дағдыларын дамыту секілді мәселелеріне баса назар аударта отырып, жеке көзқарасыңызға сыни тұрғыдан қарауды меңгертеді.

3-тарауда мұғалімдердің өзгермелі рөлі талқыланады. Өйткені, олар кейде әлеуметтік қызметкер және балалардың семіздігі, нашакорлық және жасөспірімдердің жүктілігі сияқты проблемаларды шешуші маман ретінде қабылданады. Үздік мұғалім оқушылардың ата-аналарымен тығыз байланыс орнатудың маңыздылығын біледі. Аталмыш тараудан кәсіби шеберлік ұғымын, мұғалімдер ұстанатын негізгі құндылықтарды түсінуді, бастауыш мектеп мұғалімінің рөлі уақыт өте келе қалай өзгергенін және ХХІ ғасыр мұғалімдерінің алдында тұрған міндеттерді анықтауды баяндайды. Мұғалімдердің балаларды қорғау секілді заңды міндеттерін түсіну аумағындағы мәселелер де қозғалады.

4-тарауда оқушылардың еркін ойлауы арқылы шабыттандыра отырып оқыту жайлы сөз болады. Құмарлық пен ынта-жігер үздік мұғалімдердің басты қасиеті саналады. Оқушылардың қызығушылығы мен идеяларын көздейтін, сондай-ақ олардың білуге деген ынтасын арттырып, жоғары деңгейдегі ойлау дағдыларын дамытуға арналған тапсырмаларды оқу бағдарламасына емес тікелей оқушының өзіне бағыттауға үйретеді. Олар оқушыларға қауіпсіз, оңтайлы, алайда қиын жағдай туғызу арқылы тәуекелге баруға мүмкіндік береді. Бастауыш мектеп мұғалімінің рөлі уақыт өте келе қалай өзгергенін және ХХІ ғасыр мұғалімдерінің алдында тұрған міндеттерді анықтау ақпараттарын қамтиды.

Оқу бағдарламасы мен білім мәселелері 5-тарауда талқыланады. Оқу материалын басқаларға түсіндіру үшін оның негіздемесін мұғалімнің өзі де білуі шарт. Сонымен қатар, олар жалпы оқу бағдарламасы өзгеріп кеткен жағдайда, балалардың оқу материалын қалай меңгеріп, қалай тәжірибе қалыптастыратынын аңғаруы керек. Соңғы жылдары Біріккен

Корольдіктің барлық аймағында оқу бағдарламаларына айтарлықтай өзгерістер енгізілді, атап айтқанда, 2014 жылы Англияда жаңа Мемлекеттік оқу бағдарламасы қабылданып, оның салдары әлі де байқалуда.

6-тарау ағылшын, математика және жаратылыстану пәндерін оқытудың заманауи мәселелеріне арналған. Сауат ашу мен санау қай кезде де бастауыш оқу бағдарламасының түп қазығы болған. Тарау ауқымы өте кең. Тыныс белгі, емле ережелері, ақпараттық кітаптарды қолдану туралы кеңінен айтылған тараудан негізгі пәндердің сипаты мен мақсатын, пәндерді оқытудың озық тәжірибелерін айқындап береді.

Сандық педагогиканы дамытудың маңыздылығы 7-тарауда айтылған. Мұғалімдер ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың оқушылар білімін дамытып, қазіргі жаңа әлемге қажет дағдылармен қаруландыратынын жақсы түсінуі керек. Технологиялар қоғам мен білім берудің біршама ауқымды контекстінде қарастырылады. Технологиялардың мұғалімге ықпалын, цифрлық педагогиканы нақтылау қажет екенін еске салады. Осы саладағы өзгерістердің жылдамдығын ескере отырып, педагогиканы қоғамдағы технологиялық өзгерістерге бейімдеу туралы тұшымды пікірлерден көп нәрсе алуға болады.

8-тарауда негізгі пәндер мен діни білім беруді жетілдіру жолында ауқымды әрі теңгерімді оқу бағдарламасы, гуманитарлық пәндер мен өнерді оқыту сапасының төмендігі, оқу бағдарламасы бойынша жоғары стандарттар мен озық оқытуға жету жолындағы үздік тәжірибелер мен кездесетін қиындықтар мен шешімдер қарастырылады.

9-тарауда үздік мұғалімдердің сабақты жоспарлау мен оған дайындалу кезеңінде балалардың тәжірибесі мен идеяларын қалай басшылыққа алатыны сипатталады. Сабақты мұқият жоспарлау мен дайындық – үздік оқытудың негізі ретінде қаралады.

10-тарауда оқушылардың әртүрлі қажеттіліктері кең ауқымда, жан-жақты қарастырылады. Онда соңғы уақыттағы арнайы және инклюзивті білім беру саласына шолу жасалады. Мұғалімдер белгілі бір оқушы топтарының, айталық, қабілетті немесе дарынды оқушы ретінде мойындалған балалардың талабын қанағаттандыруға тиіс екендігіне тоқталады.

11-тарауда қарым-қатынас дағдыларына, әсіресе мұғалімнің сабақты тиімді түсіндіріп, сұрақ-жауап немесе пікірталас ұйымдастыра алатынына ерекше көңіл бөлінеді. ХХІ ғасырда сыныптық оқыту мен мұғалімдерді даярлау ісі ресми түрде жолға қойылғаннан бері, білім берудің барлық деңгейлерінде тіл, сауаттылық және коммуникация стандарттары туралы мәселелер кезең-кезеңімен көтеріліп отырды. Осы мәселелерге сыни тұрғыдан қарау, қарым-қатынастың тиімді вербалды, бейвербал және паравербалды түрлеріне сипаттама беру туралы осы тарауда қарастырылады.

12-тарауда бастауыш мектеп мұғалімдері жиі бетпе-бет келетін мәселе, атап айтқанда, балалардың мінез-құлқын қалай «басқаруға» болатыны қарастырылады. Онда тәртіпсіздіктің себептері мен түрлері, мотивацияның маңыздылығы, сабаққа келуді қалыптастыру және буллинг секілді маңызды мәселелерді қалай шешу керектігі туралы айтылады.

13-тарауда мұғалімнің бақылау, бағалау, есепке алу және есеп берудегі міндеттері, оқуды жақсарту үшін бағалауды қалай қолдану керектігі қаралады. Тарау бағалаудың мақсаты мен сипатын түсіндіріп, формативті бағалаудың ықпалын сыни тұрғыдан талдайды.

Соңғы тарау үздіксіз кәсіби даму тұрғысынан алғандағы мұғалімнің зерттеуші ретіндегі рөлін сипаттайды. Білім туралы зерттеу жұмысын анықтау және оның мұғалімге қандай қатысы барын түсіну, күрделі зерттеу методологиялары мен әдістерін бағалау, білім саласын зерттеу жұмыстарының маңызы туралы айтылады.

Кітап педагогика саласының студенттері мен магистранттарына, сондай-ақ ізденіс үстіндегі тәжірибелі мұғалімдерге арналған.

Н.С. Мұхамедиярова

## 21 ДІН. АТЕИЗМ

ӘОЖ 2

21.01.22. 018. **Абай дүниетанымы және қазіргі қоғамдағы діннің рөлі. 2-том: Абайдың мұсылмандық дүниетанымы** / Палтөре Ы. ; Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық ун-ті ; «Абай академиясы» ғылыми-зерттеу ин-ты ; жоба жетекшісі Е.Б. Сыдықов ; арнайы ред. Д. Қамзабекұлы.– Нұр-Сұлтан : БиКА, 2021. – 285 б.

Қазіргі таңда өркениеттер тоғысы мен мәдениетаралық диалогта ой бәйгесінің орны айрықша. Халыққа жол сілтер кемел ой айтқан, заманынан озып парасат пен көркемдік биігіне көтерілген, шығармашылық мұрасы қай уақытта да өміршендігін жоғалтпаған алыптар – ұлттың мақтанышы мен тірегі. Қазақ елі тарихында сондай тұлға – Абай Құнанбайұлы.

Абай Құнанбайұлының шығармашылық мұрасын қазіргі заманғы Қазақстанның басымдықтары арасында әлеуметтанулық тұрғыдан зерттеу – бүгінгі күннің өзекті мәселесі және ақын шығармашылығын әлемдік өркениеттер ауқымында қарастырудың айрықша жолы.

Аталған еңбектерде ақын мұрасының мұраты мен мүддесін бүгінгі қоғамның қажетіне жаратып, жас ұрпақты рухани жетілдіру құралына айналдыру күн тәртібіне қойылды. Осы міндетті орындау мақсатында «Қазіргі заманғы Қазақстан және Абай Құнанбайұлы» кешенді әлеуметтанулық жоба ұсынылды.

«Қазіргі заманғы Қазақстан және Абай Құнанбайұлы» жобасының «Абайдың дүниетанымы және қоғамдағы діннің рөлі» сериясының 2-томына шығыстанушы, философия ғылымдарының (PhD) докторы Ықтияр Палтөренің «Абайдың мұсылмандық дүниетанымы» атты талдамалық зерттеу еңбегі енді. Мұнда Абай шығармалары діни түсініктер, Құран және хадис мәтіндері аясында талданады. Абайдың мұсылмандық дүниетанымына қатысты кейбір ой-тұжырымдары, діни мәтіндерімен сабақтасатындығы нақты мысалдармен түсіндіріліп, хакім Абайдың діни дүниетанымын, тұлғалық келбетін тануға талпыныс жасалған.

Хакім Абай Құнанбайұлының өмір жолы, шығармашылығы жайында бүгінге дейін талай ғылыми зерттеулер жасалды. Бұл әлі де өз жалғасын тауып келеді. Кезінде орыс, батыс мәдениетімен сабақтастығы зерттеп-зерделенсе, қазіргі кезде Абайдың дүниетанымын, діни-фәлсафалық көзқарастарын, ұлы даланың кеменгер тұлғаларының шығармаларымен сабақтастыра зерттеп-зерделеу өзекті. Басты мақсат – Абай мұрасын барынша дұрыс танып, оны қазіргі жастарға үлгі-өнеге ету.

Г.Ә. Қалхожаева

## ЕСІМДЕР КӨРСЕТКІШІ

### А

Аймағамбетов А.Қ. (001,010, 011, 012, 013, 014, 015, 017)  
Алдажұманов Қ.С. (005)  
Алибаева И. (010)  
Алпысбес М. (005), (006)  
Аманжол Қ. (005)  
Аткинсон Пол (011)

### Ә

Әбдіраман Е. (015)  
Әбілсейіт М.Қ. (005)

### Б

Бағиева Ш. (017)  
Байбол Ә. (003)  
Байбулсинова А.С. (007)  
Балыкова А.М. (007)  
Бимашева Г.С. (007)  
Бүркітбаева Ү. (004)

### Г

Григг Рассел (017)

### Ғ

Ғабдуллаев Д.Ғ. (007)

### Ж

Жапақ Ә. (013)  
Жұмашева Ж. (015)

### И

Икрамова А.Б. (013)  
Исембердиева А.Б. (001,002,010, 011, 012, 013, 014, 015, 017)

### К

Кенжеханұлы Р. (013)  
Көшербаев Қ.Е. (001,010, 011, 012, 013, 014, 015, 017)

### Қ

Қабылдинов З.Е. (008)  
Қаймашова Л.Ә. (007)  
Қалменов М.Д. (007)  
Қалыш А.Б. (009)  
Қамзабекұлы Д. (018)  
Қарабасов Ж. (004)  
Қарсыбаева Ж.А. (006)  
Қуанышбекова А. (014)  
Құдайбергенұлы Б. (008)  
Құрманалин С.Б. (007)

### Л

Лонгенекер Г. Жастин (014)

### М

Мәзен Д.Б. (012, 014, 015)  
Муминов Н.Ә. (012)  
Мусина А. (011)

### Н

Нортхаус Питер Г. (013)

### П

Палич Е. Лесли (014)  
Палтөре Ы. (018)  
Петти Ж. Уилиям (014)

### Р

Рассел Бертран (001)  
Рысбеков Т.З. (007)

### С

Сағынғалиева А.О. (007)  
Сиқымбаева Д. (015)  
Синглтон Ройс А. (012)  
Смит Энтони Д. (010)  
Стрэйтс Брюс С. (012)  
Сыдықов Е.Б. (018)

### Т

Тажқұран Н. (011)  
Тасболат А.Ғ. (002)  
Тоқтабай А. (008)  
Тоқтарбай Е. (003)  
Төлеген М.Ж. (002)  
Төлімбет Б. (017)

### У

Уалиева Г.К. (006)

### Х

Халид әл-Руайхеб (002)  
Хаммерсли Мартин (011)  
Хейвуд Э. (015)

### Ш

Шалғынбай Б. (016)  
Шәріп А. (001)  
Шмидтке С. (002)  
Шынтемірова Б.Ғ. (007)

### І

Ізімұлы М. (001)

## РЕФЕРАТТАЛҒАН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗБЕСІ

### Мерзімді және жалғасты басылымдар

Қарағанды университетінің хабаршысы. Тарих. Философия сериясы = Вестник Карагандинского университета. Серия История. Философия. – 2021. – №3 (103). – (006, 009)

### Кітаптар

Абай дүниетанымы және қазіргі қоғамдағы діннің рөлі. 2-том: Абайдың мұсылмандық дүниетанымы / Ы. Палтөре ; Л.Н. Гумилев атын. Еуразия ұлттық ун-ті ; «Абай академиясы» ғылыми-зерттеу ин-ты ; жоба жетекшісі Е.Б. Сыдықов ; арнайы ред. Д. Қамзабекұлы. – Нұр-Сұлтан : БиКА, 2021. – 285 б. – 018

Бүркітбаева, Ү., Қарабасов, Ж. Жаңа өмір жаршысы - Жайнақ би / Ү. Бүркітбаева, Ж. Қарабасов. – Алматы : Тауғұл Принт, 2021. – 160 бет : сур. - 004

Григг, Рассел. Бастауыш мектеп мұғалімі: шеберлікті шыңдау / Рассел Григг ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа. : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Ш. Бағиева, Б. Төлімбет. – 2-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 600 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). - 017

Ислам философиясы = Islamic Philosophy : Оксфорд оқулығы / Ұлттық аударма бюросы; ред.: Халид әл-Руайхеб, Сабина Шмидтке; бас. ред. А.Б. Исембердиева; ауд. : А.Ғ. Тасболат, М.Ж. Төлеген. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 828 б. - 002

Қазақстан тарихы: энциклопедия / ред. алқа : Қ.С. Алдажұманов, М. Алпысбес, Қ. Аманжол, М.Қ. Әбілсейіт. – Алматы : Литера-М, 2019. - 005

1-том. – 848 б. сур. ;

2-том. – 862 б.

3-том. – 824 б.

Лонгенекер Г. Жастин. Шағын бизнестегі менеджмент: кәсіп бастау және венчурді дамыту / Лонгенекер Г. Жастин, Петти Ж. Уилиям, Палич Е. Лесли [ж.б.] ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Қуанышбекова, Д.Б. Мәзен. – 18-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 704 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). - 014

Нортхаус Питер Г. Көшбасшылық = Leadership : теория және практика / Нортхаус Питер Г. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа. : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А.Б. Икрамова, Ә. Жапақ. – 8-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 560 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). - 013

Рассел, Бертран. Батыс философиясының тарихы = History of western philosophy / Б. Рассел ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа. : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Шәріп, М. Ізімұлы. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 896 б. - 001

Рысбеков, Т.З., Құрманалин, С.Б. Орал қаласының тарихы: ежелгі кезеңнен бүгінге дейін = История города Уральска: с древних времен до современности = History of Uralsk: from ancient times to the present / ред. алқа. : Т.З. Рысбеков, С.Б. Құрманалин, М.Д. Қалменов, А.С. Байбулсинова, А.М. Балыкова, Б.Ф. Шынтемірова ; жоба жетекшісі Д. Ф. Ғабдуллаев ; қаз., орыс тіл. ауд. Л.Ә. Қаймашова ; ағыл. тіл. ауд. : А.О. Сағынғалиева, Г.С. Бимашева. – Орал : Liber, 2021. – 416 б. - 007

Синглтон, Ройс А., Стрэйтс, Брюс С. Әлеуметтік зерттеу әдістері = Approaches to Social Research / Синглтон Ройс А, Стрэйтс Брюс С. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Н.Ә. Муминов, Д.Б. Мәзен. – 6-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 816 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). – (012)

Смит, Энтони Д. Ұлттың этностық тамыры = The ethnic origins of nations / Смит Энтони Д. ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа. : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. И. Алибаева. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 388 б. ; 24,5 см. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). - (010)

Тоқтабай, А. Қазақтың киелі жерлері (тарихи-архитектуралық, этнографиялық зерттеулер, мақалалар, фольклорлық деректер) / А. Тоқтабай ; Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология ин-ты ; ред. алқа : З.Е. Қабылдинов, Б. Құдайбергенұлы және т.б. – Алматы : Литера-М, 2021. – 348 б. : сур. – (008)

Тоқтарбай, Е. Барлыбек Сырттанұлы : балалар мен жасөспірімдерге арналған тарихи-деректі баян / Е. Тоқтарбай ; жауапты ред. Ә. Байбол. – Алматы : Баянжүрек, 2022. – 22 б. : сур. ; 22,5 см. - (003)

Хаммерсли Мартин, Аткинсон Пол. Этнография: зерттеу принциптері = Ethnography: principles in practice / Хаммерсли Мартин, Аткинсон Пол ; Ұлттық аударма бюросы ; ред. алқа : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : А. Мусина, Н. Тажқұран. – 4-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 400 б. ; 24,5 см. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). – (011)

Хейвуд, Э. Саясаттану / Хейвуд Э. ред. алқа. : Қ.Е. Көшербаев, А.Қ. Аймағамбетов ; бас. ред. А.Б. Исембердиева ; ауд. : Е. Әбдіраман, Ж. Жұмашева, Д. Мәзен, Д. Сиқымбаева. – 5-бас. – Нұр-Сұлтан, 2020. – 520 б. – («Рухани жаңғыру» сер.; Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі «100 жаңа оқулық» жобасы). – (015)

Шалғынбай, Б. Шығыстағы текетірес / Шалғынбай Б. – Алматы, 2022. – 128 б.- 016



## МАЗМҰНЫ

02 ФИЛОСОФИЯ .....	2-3
03. ТАРИХ. ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫ.....	3-9
03.61 ЭТНОГРАФИЯ ЖӘНЕ ТАРИХИ АНТРОПОЛОГИЯ.....	9-14
04 ӘЛЕУМЕТТАНУ.....	15-16
06 ЭКОНОМИКА.....	16-17
11 САЯСАТ. САЯСИ ҒЫЛЫМДАР.....	17-19
14 БІЛІМ. ПЕДАГОГИКА.....	19-20
21 ДІН. АТЕИЗМ.....	21
ЕСІМДЕР КӨРСЕТКІШІ.....	22
РЕФЕРАТТАЛҒАН МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ДЕРЕККӨЗДЕР ТІЗБЕСІ.....	23-24

## РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

**Главный редактор:** Оспанова Б.К. – директор Национальной библиотеки Республики Казахстан

**Редактор:** Нурсейтова А.Н. – руководитель Службы организационно-аналитической работы

**Составители:** Рахимжанова Г.Т. – руководитель группы Научно-методической службы, Кривков А.Л. – к.и.н., библиотекарь Научно-методической службы.

Реферативный журнал Национальной библиотеки Республики Казахстан – это информационное периодическое издание, содержащее рефераты документов по теме, опубликованных казахстанскими, а также зарубежными авторами о Казахстане.

Источниками для написания рефератов служат поступившие в Национальную библиотеку РК документы на казахском и русском языках: монографии, периодические и продолжающиеся издания, материалы конференций, сборники научных статей и другие печатные издания.

Рефераты располагаются в соответствии с Межгосударственным рубрикаторм научно-технической информации (МГРНТИ) и Универсальной десятичной классификацией (УДК) и включают библиографическое описание реферируемого документа, код УДК и код рубрики МГРНТИ, номер и год издания журнала, порядковый номер реферата. Запись УДК 93/94. 03.01.22.001. означает: Код УДК 93/94. (История. Исторические науки). Рубрика МГРНТИ 03 (История. Исторические науки). 01. (Номер выпуска реферативного журнала). 22. (Год издания 2022-й). 001. (Порядковый номер реферата).

Структура реферативного журнала содержит основную часть, т.е. тексты рефератов, а также справочно-поисковый аппарат, включающий Именной указатель, Перечень источников реферируемых материалов. В Содержании представлены разделы и подразделы рубрик МГРНТИ, отражающие тематическую структуру журнала.

Реферативный журнал выходит в электронном формате (серия 6: «Общественные науки» с периодичностью два раза в год; серия 7: «Культура. Языкознание. Литература. Искусство» – один раз в год) и размещается на сайте Национальной библиотеки РК: [www.nlrk.kz](http://www.nlrk.kz).

В 1-м выпуске реферативного журнала, серия 6: «Общественные науки» представлены рефераты по истории, археологии, этнографии, социологии, демографии, праву и другим наукам.

Реферативный журнал предназначен для исследователей, научных сотрудников, библиотекарей, преподавателей вузов, студентов, магистрантов и докторантов, а также для всех интересующихся новой литературой о Казахстане.

Редакционная коллегия обращается к читателям с просьбой присылать замечания и предложения по содержанию РЖ по адресу: 050013, Алматы, пр. Абая 14. Национальная библиотека Республики Казахстан, Служба национальной библиографии, тел. +7(727) 267-28-63, e-mail: nbibliografia@mail.ru

РЕФЕРАТИВНЫЙ ЖУРНАЛ

Общественные науки

№ 1

Алматы, 2022

---

---

03 ИСТОРИЯ. ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 93/94

03.01.22.001. **В эмиграции: Эпистолярное наследие Мустафы Шокая (1919-1941)** // Центральный гос. архив РК ; ред. Г.К. Кокебаева ; сост. : Г.Т. Исахан, Г.К. Кокебаева, С.К. Шилдебай. – Алматы : Полиграфия-сервис и К, 2021. – 488 с.

Мустафа Шокай родился 25 декабря 1890 года в небольшом селе Аулие-Тарангыл, в окрестностях станции Сулу-Тобе Гродековской волости Перовского уезда (ныне Шиелийский район Кызылординской области). Предки Шокая происходили из степной аристократии рода кипчак. Его дед Торгай Куатбайулы служил хивинскому хану и был датхой (султаном) Сырдарьинской области. Отец Шокай Торгаев был известным в округе бием (народным судьей) и зажиточным земледельцем. Мустафа – четвертый из пяти детей. Первое время он обучался у аульного муллы. Затем по настоянию отца поступил в русскую школу на станции Сарышыганак.

Мустафа поступил в гимназию и успешно окончил ее в 1910 году. Он изучал физику, историю, географию, иностранные языки. М.Шокай занимался общественно-политической деятельностью, участвовал в движении студентов-мусульман на стороне Турции в Балканских войнах. По просьбам земляков регулярно составлял прошения на имя царя о решении различных социальных проблем.

Первая волна тюркской политической эмиграции в Европе началась после прихода к власти большевиков. Среди них был и глава Туркестанского временного правительства Мустафа Шокай. Политическая деятельность тюркских эмигрантов в Европе осуществлялась в основном в рамках Лиги «Прометей». Это организация представляла политический клуб, объединивший ряд организаций тюркских и кавказских эмигрантов. От имени тюркских народов в него вошли Мустафа Шокай и Осман Ходжа.

Первые работы о деятельности тюркских эмигрантов, посвященные, в частности, деятельности Мустафы Шокая, появились в Казахстане лишь в начале 90-х годов XX века. Для исследователей, изучающих деятельность тюркских эмигрантов в Европе, важное значение имеет эпистолярное наследие Мустафы Шокая. Письма, научные труды Мустафы Шокая и его статьи на актуальные проблемы жизни Советского Туркестана, написанные в период эмиграции, хранятся в архивах и библиотеках стран Европы. Личный архив Мустафы Шокая в 1953 году был сдан его супругой Марией Шокай в библиотеку восточных языков университета «Новая Сорбонна-Париж III». В результате переговоров были получены копии. В Париже, Лондоне и Варшаве Мустафа Шокай выступал с различными докладами и аналитическими обзорами. Добавим, что, помимо казахского и русского, он владел французским, английским, немецким, турецким и арабским языками. Он запустил ряд газет и журналов, где печатались аналитические статьи о Средней Азии. В 1926 г. работал в редколлегии журнала «Прометей», органа Национальной защиты народов Кавказа, Украины и Туркестана. В 1927 г. стал издавать в Стамбуле журнал «Жана Туркестан». С 1929 г. запустил в Берлине выпуск журнала «Яш

Туркестан». Часть эпистолярного наследия Мустафы Шокая, характеризующая его деятельность в «Прометее», и отражающая переписку Мустафы Шокая с представителями других эмигрантских организаций, находится в фондах польских и российских архивов.

Структура работы построена в соответствии с периодами жизни Мустафы Шокая. В сборник включена его переписка с 1919 по 1941 годы, и это самый важный период в истории деятельности представителей народов бывших окраин Российской империи в эмиграции.

Научно-справочный аппарат сборника представлен примечаниями по тексту писем и адресатам, комментариями составителей и индексом имен. Сборник снабжен также приложениями, где читатель может найти оттиски оригиналов писем, написанных на французском, английском и других иностранных языках.

Письма Мустафы Шокая – это документальное свидетельство общественно-политической жизни тюркской эмиграции в Европе, эпистолярное наследие имеет особое значение с точки зрения источниковедения, поскольку комплексный подход к проблеме позволяет понять процесс развития исторического мышления.

Следуя развитию эпистолярной традиции, нам предоставляется возможность следить за личными отношениями, сложившимися в определенном обществе, и оценивать их роль в развитии определенных общественно-политических и социальных отношений.

Эпистолярное наследие Шокая – это огромный пласт еще неизученных источников по истории тюркских народов. Научные труды, политические публикации и письма Мустафы Шокая являются частью национальной истории, на основе которых будут изучены «белые пятна» в истории Туркестана, они помогут исследователям объективно оценить историю туркестанской эмиграции в Европе.

Ж.А. Токтарова

УДК 93/94

03.01.22.002. **Жумабай Шаяхметов : документы и материалы** /Архив Президента РК ; под общ. ред. : Д.Ю. Абдукадыровой, Б.А. Джапарова ; ред. кол. : К.С. Алдажуманов, К.Ш. Алимгазинов и др. ; сост. : Ж.Т. Байкаш, М.Т. Жылгелдинов и др. – Алматы : Lem, 2022. – 460 с. : 1 л. портрет, 36 с. вклейка

Жумабай Шаяхметов – видный государственный и общественный деятель, первый казах - руководитель республики, Первый секретарь ЦК КП Казахстана с 1946 по 1954 годы. Родился в бедной крестьянской семье 30 августа 1902 года, в ауле Борисовского района Омской области (ныне Шербаккульский район).

В 1910-1913 годах учился в начальной школе. В 1917 году окончил двухклассное казахско-русское училище. В 1917-1919 г. батрачил у баев. С декабря 1919 года работал учителем в Ащилы-Кульской аульной школе, в 1921-1923 годах секретарем волостного исполнительного комитета. В 1923-1926 годах работал в органах милиции (уголовного розыска), сначала фельдшером, затем следователем. Это были трудные времена разгула бандитизма, грабежей, угона скота. В 1926-1928 годах - ответственный секретарь Петропавловского окружного комитета союза «Кошчи».

В 1928-1938 г. на оперативной работе в органах ОГПУ-НКВД. В 1932-1933 годах учился в Московском институте востоковедения имени Н. Нариманова при МГУ. С 1936 года являлся заместителем начальника Северо-Казахстанского, в 1938 году - Алма-Атинского областных управлений НКВД. С 1938 года - третий, с 1939 года - второй, в 1946-1954 годах первый секретарь ЦК Компартии Казахстана.

Исследователи общественно-политической деятельности Жумабая Шаяхметова в первую очередь обращают особое внимание на то, что «он был первым из казахов, кто занял руководящую должность в Казахстане». Ж. Шаяхметов вел общественно-политическую деятельность для укрепления государственности, развития экономики, науки и культуры нашего государства.

В 1924 году населенные казахами земли, бывшие в составе Туркестанской АССР, отошли Казахской АССР. В действительности же, и тогда, когда определились границы современного Казахстана, казахским коммунистам не были даны полномочия по руководству территорией. Вместе с тем выбор Жумабая Шаяхметова удовлетворял еще одному условию – подготовке в республике советских национальных кадров согласно национальной политике СССР. В июне 1939 года Ж. Шаяхметов был избран вторым секретарем Компартии Казахстана. В тот же год по предложению Николая Скворцова казахская графика была переведена на кириллицу. Казахи, вначале писавшие арабской вязью, затем с 1929 года на латинице, вынуждены были вновь учиться писать и читать на кириллице.

Книга, состоящая из семи глав, повествует об основных этапах деятельности Жумабая Шаяхметова. В военные годы Казахстан был важным арсеналом фронта. В Казахстан с западных территорий СССР были эвакуированы более 100 промышленных и военных предприятий, высшие учебные заведения, театры и главные киностудии страны Мосфильм, Ленфильм, известные деятели, артисты, писатели, композиторы, музыканты, ученые и руководители Академии наук СССР.

Шаяхметов сделал немало для укрепления кадрового потенциала республики, добился выделения квот для казахстанцев в ведущие вузы Москвы, Ленинграда и Советского Союза, о чем рассказывается в книге его внука, заслуженного работника дипломатической службы РК Айдары Шаяхметова, который более тридцати лет проработал в штаб-квартире ООН в Нью-Йорке и ее европейском отделении в Женеве.

Он пишет, что в самый разгар кровопролитной войны Жумабай Шаяхметов убедил Сталина и министра финансов А. Зверева открыть в Алма-Ате уникальный вуз для девушек-казашек – Женский педагогический институт, с преподаванием всех предметов на родном языке, с полным пансионом и даже оплатой путевых расходов, что имело большое значение для любой казахской семьи, решившей отпустить дочь на учебу в тяжелое для всех время. В самое тяжелое для страны время открывались институты, техникумы, училища, театры. В Академии наук Казахской ССР была организована система повышения профессиональной квалификации казахских юношей и девушек. Шаяхметов мыслил на перспективу, безоговорочно и целеустремленно верил в предстоящую Победу, прилагал к этому невероятные усилия.

Все материалы о деятельности Шаяхметова, которые удалось выявить в Архиве Президента РК, однозначно говорят, что это был добросовестный партийный функционер, который все свои силы и опыт отдавал идее социализма и коммунизма, служению партийным идеалам и государству. Он жестко спрашивал с чиновников за невнимание к нуждам простых людей. На одном из предвоенных заседаний бюро ЦК он сказал: «Здесь нужно будут серьезные выводы сделать насчет того, что мы не умеем руководить в регионах. Районное руководство поменьше с народом разговаривают, больше в кабинетах хотят сидеть. Мы должны знать людей и уметь работать с ними до деталей».

Необходимо отметить, что все годы своего пребывания на руководящих постах в Казахстане Жумабай Шаяхметов поступал, как истинный патриот своей республики. Он обладал уникальными организаторскими способностями, математической памятью, в его заботе и сочувствии к людям жила душа большого человека. Гигантские дела в тяжелую сталинскую эпоху совершались немногословно и ответственно, люди работали практически круглосуточно, соблюдая спокойствие и выдержку. Подобная обстановка не рождалась сама собою, а создавалась руководством. Именно тогда был заложен и создан весь тот инфраструктурный комплекс, который и стал позднее базой нынешней суверенности.

Книгу дополняют предисловие, обзор материалов сборника, послесловие, именной указатель, перечень опубликованных документов и материалов, именной и географический указатели, список использованных архивных фондов. В издание включены также фотографии из личного архива Р.Р. Шаяхметова.

Данное издание освещает поэтапное исчезновение с политической арены Казахского ханства как самостоятельного государства. В книге отражаются события в Великой степи XVIII – начала XIX веков. Важное место отведено изучению причин, вызвавших политический кризис в казахской степи, основных этапов военной колонизации и мероприятий по изъятию казахских земель Российской империей.

С начала 30-х гг. XVIII века до начала 20-х годов XIX века происходит сложный и противоречивый процесс вхождения Казахстана в состав Российской империи, ликвидации казахской государственности. Сложные события внутри ханства и особенности взаимоотношений с соседними странами стали контекстом изменения исторической судьбы казахского народа и статусных параметров его государственности. Многовековое противостояние в Великой Степи после распада тюрко-монгольского мира сопровождалось, с одной стороны, формированием государственных образований кочевых обществ, и, с другой – реализацией имперских проектов. Казахское ханство было вовлечено в длительное противостояние с Джунгарией и с некоторыми соседними народами и государствами, что привело к людским и территориальным потерям, эволюции политических и правовых институтов. Благодаря внутреннему этнокультурному потенциалу, унаследованному от предков, и накопленному опыту военно-политического противостояния казахский народ достойно выдержал выпавшие на его долю испытания.

Однако казахская правящая элита к началу XVIII века не была единым целым в политическом плане и состояла из нескольких ветвей, конкурирующих между собой в борьбе за верховную власть, территорию и подвластное население. Внутри этого процесса казахский контекст представлял собой борьбу между ханом Младшего жуза Абулхаира, стремящимся к централизации власти в распадающемся Казахском ханстве под своим единоличным началом, и различными чингизидскими группировками в Старшем и Среднем жузах во главе с не менее честолюбивыми ханами и султанами, которые также претендовали на установление своего контроля над степью. Часть казахской территории находилась под контролем Джунгарии и ханств Средней Азии. Внутриказахские политические события происходили на фоне территориальной экспансии Джунгарии, которую выдавливал в западном направлении Цинский Китай, и вовлечением части казахских земель в орбиту военно-стратегических и торгово-экономических интересов усиливающейся Российской империи.

Казахское ханство оказалось разделенным по жузовому принципу – Старший, Средний и Младший, каждый из которых находился под властью определенной группы чингизидов. В истории Казахстана этот период политической фрагментации известен как время правления так называемых келте ханов («мелких ханов»): Абулхаира – в Младшем жузе, Булата, Самеке, Кушика – в Среднем, Жолбарыса – в Старшем. Помимо ханов значительным авторитетом в степи пользовались и султаны, такие как Барак, Батыр, Абульфейс, Султанмаммет и другие. К примеру, Султанмаммет, чье имя было предано полному забвению в истории, не только успешно правил прииртышскими казахами, но и пользовался значительным влиянием у других групп казахов, поддерживал отношения с приграничными российскими властями. Он был одним из близких союзников и соратников Абылай хана и даже стал впоследствии одним из главных претендентов на общеказахский трон.

В книге рассмотрены некоторые работы по истории Казахского ханства XVIII – начала XIX веков, в которых освещаются основные темы вхождения казахских земель в состав Российской империи. Следует выделить несколько основных периодов, которые находятся в фокусе внимания историков разных направлений и исторических школ: 1) вынужденное/добровольное принятие российского подданства казахами Младшего и частью Среднего жузов – 1731-середина XVIII века; 2) период возвышения Абылая и экспансии Цинского Китая в регионе до 1822 г.; 3) отмена ханской власти по реформе

Сперанского и переход к военно-административной системе управления Степью; 4) с середины XIX века – военная экспансия России в Казахстане и сопредельных государствах как часть геополитического завоевания Средней Азии в соперничестве с Великобританией, развертывание Большой Игры.

Историография дореволюционного периода заложила прочный фундамент для изучения истории политики России на территории Казахстана. Первый период российского практического востоковедения относится к началу XVIII века. Находящиеся по долгу службы в казахских степях деятели российских военных, пограничных, дипломатических и торговых миссий собирали необходимую информацию, обобщали, систематизировали и публиковали в виде первых полуакадемических работ по ориенталистике прикладного характера. Историками русско-казахских отношений первой половины XVIII века были российские государственные деятели, которые по долгу службы не только выполняли миссию по строительству империи, но и составляли описание земель и народов, которые вошли в ее состав.

История изучения Российской колонизации Казахстана состоит из нескольких периодов, каждый из них определяется, с одной стороны, изменениями в статусных характеристиках России как великой державы и отношением к подвластным территориям и народам, а с другой стороны, изменениями в геополитическом положении России и государствами, ранее входившими в состав Российской империи. Казахстанская историческая наука до 1991 г. была составной частью советской, и при интерпретации исторических событий должна была следовать идеологическим и академическим установкам центральных органов власти и науки.

Горбачевская перестройка и ревизия истории как одно из проявлений гласности вынесли на поверхность дотоле заглушенный антиколониальный дискурс историков позднесоветского Казахстана. Очень скоро они заговорили во весь голос о «белых пятнах» в истории Казахстана, среди которых выделялся период XVIII века и последствия «добровольного» присоединения к России. Известный казахстанский историк М.К. Козыбаев отметил, что «перестройка и гласность создали условия для переосмысления и восстановления исторической правды о судьбах народов. Ученые получили возможность уйти от фальшивых стереотипов и концепций, директивно определяющих взгляды на прошлое».

К настоящему времени в казахстанской исторической науке накоплен значительный материал по истории изучения Казахского ханства и проблемных блоков по данной тематике, что позволяет систематизировать академическую литературу и подвести предварительные итоги. Период независимости поставил перед казахстанскими научными центрами задачу выработать установки для понимания и объяснения исторических событий, которые, с одной стороны, отражали бы новую роль Казахстана в мировой истории, преемственность исторических и геополитических процессов, а с другой, определиться с теоретико-методологическими основаниями для развития научных школ и направлений, подходами для разработки проблемных блоков истории и государственности Казахстана.

Празднование 550-летия основания Казахского ханства стало переломным моментом в истории независимого Казахстана, и отправной точкой для переоценки его геополитического наследия. Историки получили возможность показать особенности феномена кочевой государственности в исторической перспективе через переосмысление природы событий, которые привели к формированию государства в центре Евразии – наследника великих цивилизаций и образованию казахского этноса. 750-летие Золотой Орды и Казахского ханства как легитимного наследника тюрко-монгольской государственности знаменует начало нового этапа в переоценке исторического прошлого Казахстана и пересмотре концепта государственности.

Издание адресовано ученым-историкам, преподавателям высших и средних учебных заведений, докторантам, магистрантам, а также широкому кругу читателей, интересующихся историей Казахстана.

Р.М. Куздеубаева

Сборник документов и материалов посвящен жизни и деятельности видного ученого-историка, общественного деятеля, академика НАН РК М.К. Козыбаева (1931-2002 г.) В предисловии отмечено, что М.К. Козыбаев принадлежал к поколению интеллектуалов, сменивших интеллигенцию довоенного времени, участвовавших в общественной жизни советского периода, а затем активно подключившихся к перестроечному процессу и строительству суверенного государства. В силу последнего обстоятельства особое внимание уделяется 90-м годам прошлого столетия, и является полезным подспорьем для всех интересующихся историей исторической науки Казахстана.

Манаш Козыбаев родился 16 ноября 1931 года в Узункольском районе Кустанайской области. Отец М. Козыбаева возглавлял аулсовет, затем ряд сельхозартелей, в годы войны купил на собранные личные деньги вместе с другом звено боевых самолетов для фронта. Манаш Кабашевич с раннего детства был приучен к труду, трудился в колхозе, работал учетчиком, затем помощником счетовода. В 1944 г. после седьмого класса, поступает в Мендыгаринское педагогическое училище им. И. Алтынсарина, по окончании которого работает учителем Ульгулинской начальной школы. В 1948 году поступает на исторический факультет КазГУ, где становится именованным стипендиатом, избирается членом комитета комсомола, активно участвует в общественной жизни вуза. По окончании вуза возвращается в родную область и работает в Кустанайском учительском институте преподавателем, занимается краеведением, пишет статьи и брошюры. С осени 1958 года М.К. Козыбаев – старший научный сотрудник Института истории партии при ЦК КП Казахстана, где он в течение 16 лет занимает должность ученого секретаря и заведующего сектором. Здесь состоялась защита его кандидатской (1962 г.) и докторской (1969 г.) диссертаций, получение ученого звания профессора. М.К. Козыбаев переходит в Алма-Атинский зооветеринарный институт на должность заведующего кафедрой истории КПСС, а в 1978 году становится во главе одноименной кафедры Института повышения квалификации преподавателей общественных наук при КазГУ. В 1979 году избирается членом-корреспондентом АН КазССР. В 1980 г. М. Козыбаев возглавляет коллектив Главной редакции Казахской советской энциклопедии, где под его руководством выходит 14 томов, в том числе Краткая КСЭ «Казахская ССР» в 4-х томах на казахском и русском языках, энциклопедические справочники «Алма-Ата» и «Караганда. Карагандинская область», детская энциклопедия, дополненное и переработанное собрание сочинений Ч.Ч. Вали-ханова в 5 томах. В 1986 году М.К. Козыбаеву присваивается звание «Заслуженный деятель науки Казахской ССР». Затем по состоянию здоровья М.К. Козыбаев переходит на работу в Институт истории, археологии и этнографии им. Ч.Ч. Валиханова АН КазССР, в 1988 году назначается его директором.

Среди фактов, заслуживающих упоминания, авторы предисловия приводят избрание академиком АН Казахской ССР в 1989 году и народным депутатом Верховного Совета Казахской ССР XII созыва, активное участие в принятии Декларации о государственном суверенитете республики, Закона о государственной независимости и Конституции Казахстана 1993 года и многое другое.

В ряду основных направлений исследовательской деятельности ученого: социалистические формы модернизации края, структура организации власти на регионально-республиканском уровне, история национально-освободительных идей, идеологической и кадровой политики, национальной государственности.

Сборник содержит пять разделов и документы о биографии ученого, научной и общественной деятельности. Представлены также интервью, публичные обращения, воспоминания и эссе об историках XX века и многое другое. Научно-справочный аппарат сборника включает предисловие, список сокращенных слов, именной указатель, перечень публикуемых документов и материалов.



Книга посвящена периоду истории Казахстана с момента начала революции в России в феврале 1917-го и до 1936 года, когда Казахская автономная республика вошла в состав СССР в качестве союзной республики. Этот период включает в себя политические процессы в России в 1917 году, в результате которых возникло казахское политическое движение, а также приход власти большевиков с декларируемой ими национальной политикой, время гражданской войны и создание Казахской Автономной Советской Социалистической Республики в составе РСФСР.

В казахской истории, без всякого сомнения, одними из самых сложных и неоднозначно оцениваемых были годы с 1917-го по 1936-й. В этот период казахское общество оказалось в самой гуще событий, связанных с разрушением одной из самых могущественных аграрных империй в истории и созданием на ее руинах еще более могущественной Советской империи. Это были перемены эпического характера, которые оказали влияние не только на Россию и входившие в ее состав народы, но также и на мировую политику, экономику и социальные отношения. Современный мир появился в результате масштабной борьбы между социализмом и капитализмом.

Период с 1917 по середину 1930-х годов показателен тем, что в тот момент советская система только создавалась, и ее создание происходило на основе разрушения традиционных форм организации, как государственной, так и общественной.

Традиционное казахское общество оказалось под воздействием всех тех перемен, которые и стали причиной невероятных по своему масштабу потрясений. Это имело отношение ко всем народам бывшей Российской империи. Но для казахского общества события, происходившие в России с 1917 года, имели особенно серьезные и масштабные последствия. Речь идет не только об ожесточенной гражданской войне, в которой две группы русского населения на территории Казахской степи вели между собой борьбу за власть и землю. И это были не столько красные и белые, сколько общины казаков и крестьян-переселенцев. Главным в этой борьбе была земля. Казахи в этой борьбе не были совсем уж статистами, но их влияние на ход событий было весьма ограниченным. Они должны были подстраиваться под обстоятельства.

Кроме того, безусловно речь идет о трагедии голода, который в начале 1930-х годов в Казахстане унес жизни значительной части казахского населения. В СССР это были самые большие разовые потери в процентном отношении. В то же время стоит отметить и национальную политику большевиков, вследствие которой и возникла Казахская автономная республика. При всей формальности ее существования, все же для нее предусматривались все соответствующие институты и атрибуты государственности.

Во всех национальных республиках большевики сформировали эти институты, включая границы. Хотя одновременно они усиливали также и централизацию власти, создавая сверхцентрализованную бюрократическую систему управления всей страной. Соответственно, национальные республики становились все более эфемерными образованиями. Тем не менее именно их создание заложило основы для будущей независимой государственности в момент кризиса СССР и после его распада.

Весьма серьезные последствия также имели и перемены социальной организации казахского общества. В частности, произошло разрушение традиционной родо-племенной структуры. Собственно, коллективизация и седентеризация (оседание кочевников) в Казахстане проводилась Советской властью, в том числе и с целью разрушения родо-племенной структуры организации общества для лучшей управляемости казахским обществом. В результате казахи потеряли привычный традиционный образ жизни одновременно с родоплеменной системой. При любом отношении к этому процессу для общества это был переворот в социальных отношениях. После этого казахи стали частью советской системы общественной организации, а племенная структура отошла в историю.

В книге история казахского общества рассматривается в контексте событий в России. Потому что именно там происходили главные изменения, от которых зависела судьба

народов окраин сначала Российской, а потом Советской империи. Эти изменения определяли главную логику происходивших потом событий.

История начинается с момента февральской революции 1917 года в России и завершается на главе, посвященной трагедии с голодом начала 1930-х годов. В некотором смысле символическим завершением рассматриваемого периода для казахской истории стоит считать изменение статуса Казахской автономной республики в 1936 году. С этого времени она вышла из состава РСФСР и получила равный с ней статус союзной республики. Повышение статуса в иерархии СССР, несомненно, имело значение и сыграло большую роль в последующих событиях. Очевидно, что в 1991 году без этого Казахстан не смог бы стать независимым государством. В частности, Татарстан и Башкортостан остались автономными республиками в составе РСФСР, и это во многом определило их дальнейшую судьбу, особенно в момент распада СССР.

История любого народа должна быть масштабна. Но это должно быть связано не с нашими пожеланиями, очень часто историко-мифологического характера, а с тем положением, которое история народа объективно занимает в мировых исторических процессах. В этом смысле казахская история всегда имела большой потенциал для изучения. Казахи исторически занимали стратегически важное место в самом центре степей Евразии. Кроме того, казахи исторически и по происхождению связаны с богатой историей кочевников Евразии.

Книга предназначена для специалистов и широкой аудитории, интересующейся историей.

Р.М. Куздеубаева

УДК 93/94

03.01.22.006. **Казахский хан в русском государстве, или о жизни и смерти Касимовского царя Ораз-Мухаммеда Онданулы в зеркале теории альтернативной истории** : 780-летию Золотой Орды, 555-летию казахского ханства и 30-летию Республики Казахстан посвящается: монография / М.Ж. Абдиров ; Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова ; под науч. ред. З.Е. Кабульдинова. – Алматы : Литера-М, 2021. – 542 с. – (Рухани жаңғыру)

Данный труд итог многолетних исследований казахско-российских отношений. Автор книги М.Ж. Абдиров, д.и.н., профессор, ему принадлежит авторство таких исследований, как «История казачества Казахстана» (1994 г.), «Хан Кучум: известный и неизвестный» (1996 г.), «Завоевание Казахстана царской Россией и борьба казахского народа за независимость» (2000 г.), «Семиреченское казачье войско: Из истории военно-казачьей колонизации Жетысу 1867 – 1917 гг.» (в соавторстве), «История Казахстана в потоке всемирной историографии» (2015, в соавторстве), «Сибирское казачество и казахи Степного края в XVIII – XIX вв.» (2016, в соавторстве).

В центре монографии судьба казахского султана Ораз-Мухаммеда, Касимовского царя в эпоху Смутного времени. Смутное время на Руси связано с последствиями распада Золотой Орды (1242-1505 гг.), пресечением в русском государстве династии Рюриковичей и появлением самозванцев.

Книга начинается научно-популярным и когнитивным исследованием истории Золотой Орды. Согласно концепции автора, представления о Золотой Орде, состоящие из мрачных картин завоевания, угнетения и господства, давно устарели и требуют ревизии и переоценки, в том числе и с позиции возвращения утраченных евразийских ценностей.

В предисловии профессора, член-корреспондента НАН РК, д.и.н. З. Кабульдинова подчеркивается необходимость более пристального и объективного исследования жизни казахского султана Ораз-Мухаммеда Онданулы, ногайской княжны и казанской ханши

Суюмбике, потомков сибирского хана Кучума и князей Тайбугидов, а также других торечингизидов на Руси. Автор берет для сравнения различные династии: Чингизидов, Аббасидов, Рюриковичей, Романовых, египетских мамлюков Бахри и Бурджи, османских султанов, Великих Моголов, крымских Гиреев, Тимуридов, династий Хань, Тан, Сун, Юань, Мин, Цин. Исследуются основатели Казахского ханства и выдающиеся представители казахских правящих домов и династий, освещаются основные этапы казахской государственности, ставится вопрос о правовых аспектах проблемы преемственности казахской государственности.

Автор освещает историю монгольских завоеваний, становление и распад единого Монгольского государства на несколько постордынских государственных образований, их последующие войны, вражду и борьбу династий. Освещается история Сибирского ханства, его территория и этнополитическая характеристика, история Государства кочевых узбеков. Рассматриваются исторические личности: золотоордынские ханы, русские Рюриковичи, Иван Грозный, купцы Строгановы, сибирский хан Кучум, завоевания Ермака и др. Автор выдвигает и аргументирует версию появления казахского султана Ораз-Мухаммеда в Сибири, его последующего пленения и отправки в Москву.

В третьей главе «Ораз-Мухаммед-султан – Касимовский царь в Русском государстве» освещается положение казахского султана в России. Со ссылкой на работы российских авторов приводятся данные о количестве чингизидов, проживавших и состоявших на государственной службе в России. Это не менее 189 человек. Среди них был и Ораз-Мухаммед, обладавший высоким статусом в иерархии приближенных к московскому государю Федору Иоанновичу, сыну Ивана Грозного. Ораз-Мухаммед занимал место в иерархии царских приближенных сразу за московскими удельными князьями. Он был женат на представительнице чингизидской знати, возможно, имел несколько жен, у него были дети. 29 марта 1600 года состоялась инаугурация Ораз-Мухаммеда на престол Касимовского ханства, который он занимал 10 лет, вплоть до своей гибели. Его восшествие на престол описал казахский историк, современник и приближенный Ораз-Мухаммеда Кадыргали би Джалаири.

В книге приведены сведения о трудах Кадыргали Джалаири и библиотеке Касимовского ханства. Рассматривается история возникновения Касимовского царства, его этнический состав, политическая роль, экономика, социальная структура. Есть сравнение Касимовского царства с Букеевским ханством.

В 1605 году наступает смерть царя Бориса Годунова, занявшего русский престол после пресечения династии Ивана Грозного. Надвигается Смутное время, «Семибоярщина» и эпоха Лжедмитриев. Автор указывает на контакты Ораз-Мухаммеда с Лжедмитриями первым и вторым, неприязненные отношения с царем Василием Шуйским, переход на сторону поляков. В 1610 году Ораз-Мухаммед погибает от рук Лжедмитрия II, за его гибель мстит Петр Урусов, крещеный потомок ногайских мурз и друг Ораз-Мухаммеда, казнивший Лжедмитрия II-го. В заключительной главе автор развивает концепцию, согласно которой казахский султан и касимовский царь Ораз-Мухаммед мог занять престол в Российском государстве.

В книге также освещается авторская концепция евразийского государства, приводятся примеры и параллели из истории современного Казахстана. Монография снабжена примечаниями, источниками и списком использованной литературы.

Ж.А. Барманашева

УДК 93/94

03.01.22.007. **Кенес кезеңіндегі Қазақстанның аграрлық тарихының өзекті мәселелері: билік және қоғам = Актуальные проблемы аграрной истории Казахстана в советский период: власть и общество = Actual problems of agrarian of Kazakhstan in the soviet period: power and society: халықаралық ғыл.-тәж. конф. материалдарының жинағы (25 мамыр 2021 ж.) / Ш.Ш. Уәлиханов атын. Тарих және этнология ин-ты ; құраст. : К.К. Абдрахманова, А.Н. Қали ; ред. алқа : З.Е. Қабылдинов, Б.Құдайбергелулы, М.М. Қозыбаева. – Алматы : Литера-М, 2021. – 192 б.**

Данный сборник содержит материалы международной научно-практической конференции «Актуальные вопросы аграрной истории Казахстана в советский период: власть и общество», прошедшей 25 мая 2021 года на базе Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова.

Цель конференции – выявление актуальных проблем в изучении аграрной истории Казахстана в советский период в контексте взаимоотношений власти и общества в процессе социально-экономической трансформации традиционной структуры казахстанского общества.

Несмотря на достаточный объем исследований по аграрному вопросу в отечественной и зарубежной историографии на сегодня идет активное переосмысление истории сельского хозяйства и крестьянства в Казахстане в советский период с позиций новых методологических подходов и концепций.

В сборнике статьи сгруппированы по следующим направлениям:

- особенности теоретико-методологических подходов в изучении советской аграрной истории Казахстана;
- актуальные проблемы отечественной и зарубежной историографии по аграрной истории Казахстана в советский период;
- виды источников и проблемы источниковедения по истории советского крестьянства в Казахстане;
- НЭП и голод 1921-1922 годов в Казахстане;
- насильственная коллективизация и крестьянские выступления;
- голод 1931-1933 годов и судьбы казахских откочевников;
- крестьянство и репрессии 1920-1950-х годов в Казахстане;
- специфика изучения послевоенного крестьянства, особенностей крестьянской повседневности.

В статье Р.Л. Абдрахмановой исследуется агропромышленный комплекс как один из наиболее важных секторов экономики. Для эффективности деятельности аграрного сектора важную роль играет подготовка специалистов.

Взгляды руководителей Казахской автономии исследуются в статье Г.К. Муканова. При этом упор сделан на исследование позиций Смагула Садвакасова. Малоизученным аспектам истории голода 1921-1922 гг. в Казахстане посвящены статьи А.Т. Капаевой и С.А. Малаевой. Статья Л.А. Гривенной посвящена крестьянским протестным движениям начала 1920-х годов, политике «военного коммунизма». Статья С.К. Малабаева посвящена историографии голода 1931-1933 годов в Казахстане. Автор разбирает точки зрения казахстанских историков начала 1990-х М.К. Козыбаева, К.С. Алдажуманова, Ж.Б. Абылхожина. В 2000-е годы происходит ввод новых данных.

Статья З.К. Курманова рассматривает документы о казахских откочевниках в архивах Кыргызстана. Основной объем материалов по данной теме содержит Кыргызский государственный архив, часть материалов отложилась в Центральном государственном архиве Республики Казахстан. Автор М.М. Козыбаева ставит целью своей статьи выявление особенностей социально-экономического положения крестьянства в послевоенный период в регионах Казахстана.

В сборнике представлены и другие аспекты аграрных отношений Советского Казахстана. Представлены материалы на казахском языке, часть статей принадлежат зарубежным ученым и исследовательским учреждениям.

А.К. Несипбаева

УДК 93/94

03.01.22.008. **Павлодарская область в годы Великой Отечественной войны** / авт.-сост. : В.Д. Болтина, Т.Е. Покидаева, Л.В. Шевелева. – Павлодар : Эко, 2022. – 512 с. : фото.

Великая Отечественная война вошла в историю человечества как самая масштабная, жестокая и кровавая из войн, стала тяжелейшим испытанием для советского народа. Всенародный характер Великой Отечественной войны проявился в том, что освобождение и независимость Советского Союза завоевывались не только ратными подвигами на полях сражений, но и трудовыми подвигами в тылу – повседневным самоотверженным трудом советских людей, исполненных беззаветной любви к Родине, благодаря негибкости своих характеров, преодолевших чудовищные трудности и свято веривших в желанную Великую Победу.

Свой достойный вклад в Победу над фашистской Германией и ее союзниками внесла и молодая Павлодарская область, созданная 15 января 1938 г. и пережившая в то время стадию своего становления.

Глубокой болью отозвалась в сердцах павлодарцев страшная весть о грянувшей войне. В горестный и тяжелый день 22 июня 1941 г. в Павлодаре, райцентрах, селах, на предприятиях, в организациях и учреждениях прошли многолюдные митинги. Их участники осуждали действия гитлеровских захватчиков, выражали поддержку Советскому правительству, готовность встать на защиту Родины.

Ушедших на фронт мужчин в тылу заменили женщины, старики да стремительно повзрослевшие подростки. С первых же дней войны вся жизнь Павлодарской области была подчинена интересам обороны, народное хозяйство перестраивалось на военный лад. Девизом тружеников области, как и всех советских людей, стало: работать не покладая рук, давать фронту все больше и больше военного снаряжения, продовольствия, всего необходимого. Основу экономики новорожденной Павлодарской области составляло сельское хозяйство с зерновым и животноводческим направлениями, промышленность в основном была местная и кустарная.

С особой остротой в военные годы встали вопросы о необходимости эксплуатации Экибастузского каменноугольного месторождения, добычи коксующихся углей и организации коксового производства, о строительстве железной дороги Акмолинск-Павлодар, железнодорожного моста через реку Иртыш. Было освоено производство изделий, никогда до этого в области не производившихся: бумага из соломы, спички, обувь из отходов, мыло, гончарная посуда, кокс, грубошерстное сукно.

Об опыте работы павлодарцев народный комиссар торговли СССР Любимов А.В. писал: «До войны в области почти не было местной промышленности, сюда завозили даже гончарную посуду, корыта, бочки. А к началу 1943 года в области работали 14 промкомбинатов, 34 промысловые артели, 5 гончарных мастерских, фабрика спичек. Создали и текстильное производство на базе местного сырья – смонтировали простейшие ткацкие станки и начали выпускать полушерстяные ткани...»

В невероятных трудностях, в голоде и холоде, в крови и ужасах на фронтах и в тылу павлодарцы, как и все советские люди, все превозмогли и одолели, вынесли страшную действительность, сохранив человеческое достоинство, и победили ненавистного врага.

Книга написана на основе архивных документов, опубликованных источников, периодической печати. В книге представлены воспоминания трудившихся в павлодарском тылу депортированных трудовармейцев, а также рассказы их детей и внуков, размещены фотоматериалы.

А.С. Жумаева

Касым Болтаев родился в 1920 году в п/о Сталино, м. Большаево Каратальского района Алма-Атинской области. В армию был призван в 1939 г., когда ему исполнилось 19 лет. О Касыме Болтаеве широкая общественность узнала благодаря его племяннику К.-Ж. Токаеву. Память о Касыме Болтаеве хранилась, в первую очередь, в семье Токаевых, являясь частью семейной памяти.

Касым Болтаев прошел обучение в военно-политическом училище г. Свердловска, и будучи в звании «младшего политрука», что приравнивалось к званию «лейтенант», был назначен политруком в 290-й стрелковой полк 186-й стрелковой дивизии. Дивизия была сформирована 19 августа 1939 г. на основании директивы НКО СССР №4/2/48601-4/2/486011 в Уральском округе на базе 4-го отдельного стрелкового Башкирского полка. Боевой путь К. Болтаева от начала и до конца был связан с родной 186 дивизией, которая в составе 22-й армии участвовала в военных операциях. Касым Болтаев погиб на поле боя 22-го февраля 1942 г., в ходе Ржевско-Вяземской стратегической наступательной операции (8 января - 20 апреля 1942 г.). Это была самая кровопролитная операция Ржевской битвы, признанная самым кровавым отвлекающим маневром в военной истории.

Начальный период Великой Отечественной войны (22 июня до середины июля 1941 г.) сопровождался серьезными неудачами для советских Вооруженных Сил. Противник добился крупных оперативно-стратегических результатов. Это привело руководство Советского Союза к пониманию необходимости реорганизации политического управления в Красной Армии. Поэтому главный акцент был сделан на военных комиссарах и политруках, которым предстояло восстановить морально-политический дух действующей армии. Одним из тех, кто выполнил этот священный долг, был Касым Болтаев.

Одним из свидетельств сохранения памяти являются братские могилы – места общего захоронения воинов, павших на поле боя или умерших от ран в годы Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Есть такая братская могила в деревне Трубино Ржевского района. Одним из захороненных является политрук Касым Болтаев. Родственники Касыма долго не знали места его захоронения, т.к. информация о Ржевской битве долгое время была засекречена. Это удалось сделать, лишь когда документы были рассекречены в соответствии с приказом Министра обороны РФ от 8 мая 2007 года (с изменениями на 30 мая 2009 года.)

Книга состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы, хрестоматии и приложений. В заключение подводятся итоги исследования, высказываются пожелания дальнейшего изучения проблемы. Список литературы свидетельствует об использовании архивных документов, научных публикаций. Приведено интервью К.-Ж.К. Токаева, племянника Касыма Болтаева.

Хрестоматия, в которой представлены художественно-литературные произведения, передают душевно-эмоциональные чувства к героическому поколению, защитившему Родину от врага. Завершают работу приложения, позволяющие заинтересованному читателю более углубленно ознакомиться с документами по данной теме. Составлен глоссарий, список сокращений и аббревиатур, а также рассекреченные архивные документы периода Второй мировой войны.

УДК 93/94

03.01.22.010. **Вопросы реабилитации жертв массовых политических репрессий в Казахстане в 20-50-х гг. XX века : отечественный опыт и международная практика :** Сборник материалов Международной научно-практической конференции (Алматы, 2 ноября 2021 года) ; ред. алқа: З.Е. Қабылдинов, А.М. Смагулова ; құраст. А.А. Жарасов . – Алматы : Ин-т истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, 2021. – 220 с.

Данный сборник включает материалы Международной научно-практической конференции «Вопросы реабилитации жертв массовых политических репрессий в Казахстане в 20-50-х гг. XX века: отечественный опыт и международная практика», которая состоялась на базе Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. Конференция проходила в рамках реализации проекта «Массовые политические репрессии в Казахстане в 20-50-х гг. XX в. и процессы реабилитации: создание единой базы данных». Цель конференции – выявление актуальных проблем в изучении вопросов реабилитации жертв массовых репрессий в Казахстане в советский период, в контексте взаимоотношений власти и общества в процессе социально-экономической трансформации традиционной структуры казахстанского общества.

В сборнике нашли отражение публикации по следующим направлениям: Репрессивная политика Советской власти в отношении крестьянства 1928-1934 гг.; Советская национальная политика 1930-х годов; Политические репрессии Советской власти в Каракалпакстане; Советские военнопленные; Насильственное переселенные народы в Центральный Казахстан в 1930-1940-ые годы; История лагерей ГУЛАГа в Казахстане; История женских лагерей XX века и реабилитация; Движение «Алаш»; Народные восстания в 1929-1932 гг.

В сборник вошли научные статьи отечественных и зарубежных ученых. Зарубежные авторы представили такие научные центры как отдел истории Каракалпакского научно-исследовательского института гуманитарных наук, Каракалпакское отделение АН РУз (КНИИГН, ККО АН РУз). Из отечественных научных центров представлены Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Алматы), КазНУ имени аль-Фараби (Алматы), Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева (Усть-Каменогорск), Жезказганский университет имени О.А. Байконурова (Жезказган), Таразский государственный университет имени М.Х. Дулати (Тараз), Карагандинский университет имени Е.А. Букетова (Караганда) и др.

В сборник включены статьи казахстанских авторов: Сактаганова З.Г. «К вопросу об этапах истории лагерей ГУЛАГА в Казахстане»; Кокебаева Г.К. «Советские военнопленные: статистика, пребывание в плену и репрессии»; Жумашев Р.М., Кожобеков Д.С. «Депортации (насильственные переселения) народов в дискурсе государственного террора»; Джумашев А.М. «Политические репрессии Советской власти в Каракалпакстане: характер и особенности»; Алимгазинов К.Ш., Асыл Н.Т. «Документы архивов Украины о партизанах-казахстанцах в годы Великой Отечественной войны» и др.

Также в сборнике представлены отчеты о результатах исследовательских командировок, членов рабочих групп по различным регионам Казахстана, России и Украины. Кроме этого, в сборник включены презентации участников конференции.

К.Д. Авелбекова

УДК 93/94

03.01.22.011. **Сейткали Мендешев** : құжаттар мен материалдар жинағы = **Сейткали Мендешев** : сборник документов и материалов / құраст.-автор С.Қ. Шілдебай ; құраст. А.Б. Ордаханова. – Алматы : «Полиграфия-сервис и К<sup>о</sup>», 2021. – 550 б.

Сборник сочинений и документов посвящен видному общественно-политическому и государственному деятелю, первому председателю ЦИК КазАССР Сейткали Мендешеву,

внесшему значительный вклад в дело становления казахской государственности в годы советской власти, объединение казахских земель и коренизации государственного аппарата, организации борьбы против голода 1921-1922 годов, развитие отечественной системы образования и высшей науки. Издание приурочено к 140-летию юбилею деятеля.

С. Мендешев, родившийся в нынешнем селе Новая Казанка Жангалинского района Западно-Казахстанской области, начав свой трудовой путь с педагогической деятельности в родном ауле, добился того, что стал наставником государственных деятелей Казахской республики. Документы, вошедшие в данный сборник свидетельствуют о его принципиальности и решительности, в необходимых случаях здоровом национализме, преданности национальным интересам.

Тот факт, что С. Мендешев был избран первым председателем ЦИК Казахской АССР, а затем четыре раза подряд переизбран на эту должность, вовсе не было случайностью. Сочувствие настроениям массы в годы первой русской революции 1905-1907 годов, участие в движении против царской колониальной администрации, выдвижение в число казахской интеллигенции Букеевской Орды, выступление против колониальной политики самодержавия и активная деятельность в годы народно-освободительного восстания 1916 года способствовали его переходу на сторону большевиков после Октябрьского переворота. Поскольку, лишь только большевики РСДРП среди других 15 общественно-политических партий того времени обещали предоставить национально-территориальную автономию угнетенным народам национальных окраин.

В сборник вошли ранее неопубликованные исторические документы, выявленные в Центральном государственном архиве РК, Архиве Президента РК, Государственном архиве Российской Федерации, Российском государственном архиве социально-политической истории, Российском государственном архиве новейшей истории. А также материалы стенографических отчетов партийных конференций и пленумов, республиканских съездов Советов, сессий ЦИК Казахской АССР, постановления, протоколы заседаний высших советско-партийных органов Казахской АССР, изданные в 20-30-е годы XX века, и материалы к ним, извлечения из отдельных тематических сборников и законов. Также в сборник включены постановления, резолюции, положения и приказы Правительства КазАССР, публиковавшиеся в 20-30-е годы XX в. в таких периодических изданиях как «Вестник Рабоче-крестьянского правительства Казахской АССР» и «Сборник законов и распоряжений Рабоче-крестьянского правительства Казахской АССР». Помимо архивных документов и источников, включены статьи и воспоминания С. Мендешева, опубликованные в разные годы в таких газетах и журналах как «Еңбекші қазақ», «Социалды Қазақстан», «Советская степь», «Казахстанская правда», «Қызыл ту», «Лениншіл жас», «Степная правда», «Жаңа мектеп», «Колхозды Қазақстан», «Қызыл Қазақстан», «Народное хозяйство Казахстана», «Советская Киргизия», «Советское строительство Киргизии», «Жизнь национальностей».

Статьи С. Мендешева на казахском языке представлены без изменений, с сохранением орфографии того времени. Его статьи, вышедшие в свет на арабской графике, были переведены на кириллицу поэтом Ахметовым Адилет Ахметулы, транслитерация же его статей, изданных на латинской графике, была произведена составителями сборника.

С. Мендешев, как глава высшего органа государственной власти, имел большой политический вес и авторитет. Архивные документы свидетельствуют о том, что С.Мендешев в течение своей длительной и бурной политической карьеры всегда оставался верен своим принципам, осторожно выстраивая стратегию взаимоотношений с Центром, стремился к поиску решений важных проблем, вытекавших из национальных интересов казахского народа, и этой своей работе он отдавался целиком и полностью.

Р.М. Куздеубаева



### 03.61 ЭТНОГРАФИЯ И ИСТОРИЧЕСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ

УДК 39; 572.9

03.61.01.22.012. **Сакральная география Актюбинской области** : реестр объектов природы, археологии, архитектуры и этнографии / Управление культуры, архивов и документации Актюбинской области ; Актюбинский областной историко-краеведческий музей ; Институт археологии им. А.Х. Маргулана МОН РК ; глав. ред. Б.А. Байтанаева ; редкол. : Т.Б. Мамиров, А.Г. Ахатов, Ж.К. Мыктыбаева и др. – Алматы : Институт археологии им. А.Х. Маргулана, 2021. – 532 с. : ил., карта. – (Рухани жаңғыру).

Понятие «Сакральное» широко используется в науке, где присутствует характеристика религиозно-мифологических представлений и верований. Сакральное – это все, что создает, восстанавливает или подчеркивает связь человека с потусторонним миром в различных исторических эпохах. Специалисты относят к сакральным памятникам объекты историко-культурного наследия (культовые архитектурные сооружения, курганы, могилы, некрополи, святилища, наскальные рисунки, города, поселения, места исторических объектов, сражений и др.) и природы. Наделенные человеком сакральными функциями (горы, сопки, родники, реки, ущелья, деревья, пещеры, отдельные географические ландшафты и др.).

Территорию Казахстана можно условно разделить на несколько сакральных зон. В сердце страны локализуется Сарыаркинский сакральный ареал – это огромный по территории регион, занимающий центральную, северную, северо-западную, северо-восточную части страны. С запада к нему примыкают Арало-Каспийский ареал, с юга – Сырдарья-Каратауский и Жетысуский, а с востока – Алтайский субрегион.

Арало-Каспийский сакральный ареал состоит из ряда локальных районов и микро-районов: Аккумуляционный, Букеевский, Илекский, Мангистауский, Орь-Иргизский, Северо-Прикаспийский, Темиро-Сагизо-Эмбенский, Уило-Кобдинский, Уральский, Устюрдский. В издание вошли данные о 112 объектах, в том числе 38 - археологии, 52 - этнографии и 22 - природы. В книге помещена карта Сакральных объектов Актюбинской области.

Актюбинская область, самая крупная административная единица Западного Казахстана, находится в двух частях света – через нее проходит принятое в среде специалистов географическое деление Евразии на европейскую и азиатскую части. Природно-географическая характеристика региона включает лесостепную, степную и полупустынную зоны. Крупные реки: Урал, Жем (Эмба) и Орь, Иргиз, Тургай с многочисленными притоками. Каспийское и Аральское моря, горы Мугалжар, пески Больших и Малых Барсуков.

На огромной территории Актюбинской области, равной по площади небольшой европейской стране, широко представлены археологические памятники разных периодов человеческой истории, начиная от каменного века до памятников средневековья Нового времени. Здесь присутствуют памятники, иллюстрирующие собой все многообразие происходивших культуuroобразующих процессов.

В период мезолита XII (X) – VII (V) тысячелетия до нашей эры произошло радикальное изменение в технологии обработки камня, вместо цельных орудий из камня (макролитов) человек начал использовать более мелкие, составные (микролиты). Эпоха мезолита характеризуется еще и начальным этапом domestikации животных и повсеместным распространением оружия дистанционного действия – лука и стрел.

С периодом неолита связан переход от присваивающего хозяйства – охоты, рыболовства, собирательства, к производящему типу – земледелию и скотоводству. Люди научились лепить из глины и обжигать на кострах сосуды, ставшие неотделимой частью их быта.

Эпоха палеометалла охватывает период с V-IV до I тыс. до н.э. Главным достижением этого периода является развитие совершенно новой отрасли хозяйства – горного дела и металлургии. Время палеометаллов – это период направленных миграций больших

человеческих объединений, расширение зоны культурных контактов между этногруппами, удаленными друг от друга.

Период средней бронзы для степей Евразии весьма интересен. Они отражены в погребениях могильников Танаберген, Жаман-Каргала, Восточно-Куралинский.

Ранний железный век свое название получил по новому металлу – железу, который человек активно включил в трудовой процесс. Ранний железный век – период все большего разграничения между населением, проживавшим в различных природно-географических нишах, ускорения темпов развития южных регионов и несколько размеренного эволюционирования степного населения.

Памятники сарматского времени VII-VI вв. до н.э. характеризуются курганными захоронениями, с западной ориентировкой погребенных. Памятники следующей, ранне-сарматской культуры, отличает важный признак в погребальном обряде, в этот период начинает доминировать южный сектор ориентировки погребенных. Время средне-сарматской культуры также отчетливо прослеживается археологически. В погребальном обряде изменения выражены в появлении диагональных захоронений, при которых покойников в квадратных ямах укладывали весьма своеобразно, по диагонали, от угла к углу.

Позднесарматская культура имеет настолько отличающиеся черты, что «выпадает» из общей хроно-культурной схемы. Во-первых, начинает доминировать северная ориентировка погребенных. Во-вторых, антропологический анализ костных останков показывает резкий всплеск монголоидности. В-третьих, увеличивается объем вещей, имеющих южно-казахстанское (среднеазиатское) происхождение.

Ко второй половине VIII-IX в. складываются племенные объединения огузов, хуннов, печенегов, хазаров, кыпчаков, монголов, кимаков. Освещается история государства Золотая Орда, история ногаев, калмыков и т.д.

На изложении политической летописи, связанной с легендарной личностью хана Младшего жуза – Абулхаира. Его политическая и военная карьера была тесно связана с казахско-жонгарскими войнами, т.к. именно в тот период они носили наиболее драматический характер для казахского народа. Суровым испытаниям подверглись казахские кочевья и города в 1698 г, 1708-1710 гг., 1716-1717 гг., 1722 г., 1713-1725 гг. Особенно тяжелым выдались последние годы, оставшиеся в памяти народа как «Годы Великого бедствия» - «Ақтабан шұбырынды».

В мае 1730 г. на собрании народных представителей Младшего жуза, проходившем в верховьях р. Ирғиз в историческом урочище Манитюбе, или Мани-аулие (совр. Ирғизский район), в летней ставке Абулхаира, казахские старшины приняли решение о заключении мирного договора с царским правительством.

7 сентября 1845 г. на берегу р. Торғай, близ урочища Бескопа было заложено укрепление Оренбургское (г.Турғай), в тот же год Уральское укрепление на берегу р. Ырғыз в местности Жар-мола. В 1847 г. Раимское укрепление у подножья Аральского моря, близ устья р. Сырдарья. 19 мая 1869 г. - закладка крепости Ак-тюбе в устье слияния реки Каргалы и Илек.

Казахские мемориально-культурные памятники: Балгасын, Кызылтам, Кесене, Мендыколь, Шалкар, Аксакал-Тауп, Кайнар и др. Из крупных комплексов можно отметить некрополь Хан моласы.

А.С. Жумаева

УДК 39; 572.9

03.61.01.22.013. **Феномен цвета в этнической истории кочевых народов Центральной Азии** / Г.Б. Хабижанова // эл-Фараби атындағы Қазақ университеті хабаршысы = Вестник Казахского университета им. аль-Фараби.- 2021. – № 3 (102) – С. 93-102

Работа посвящена исследованию проблемы концепции цвета в этнической истории кочевников. Цель данной статьи – изучение вопроса семантики цветового обозначения в

этнической структуре тюркских народов в историко-этимологическом, этнокультурном аспектах. Значимость проблемы обусловлена неразрешенностью трактовки коннотации цвета, его генезиса в названии этнонимов, необходимостью систематизации имеющихся знаний, а также комплексного подхода в исследовании сюжетов, касающихся формирования культурной идентичности народов, относящихся к кочевому миру. В исследовании прослежена традиция исторического анализа цветообозначения племен и родов по классическим научным трудам в области тюркской истории, фольклористики и языкознания. Источниковой базой послужили письменные памятники, данные топонимии и устной историологии. В результате проведенного исследования сделан вывод о древних истоках феномена цвета, существовании архетипов цветовых образов, восходящих к мифологии тюркских народов. Семантика цветообозначения зависит от исторического контекста применения, специфики сложившейся в народе культуры его употребления, исторических условий формирования родоплеменного состава.

Согласно одной из ранних классических научных гипотез о возникновении универсальных цветовых номинаций в языке, базовыми являются белый, черный и красный цвета. Именно эти цвета наиболее часто встречаются в этнонимике тюркских народов. Иногда красный цвет заменяется желтым по частоте упоминаний письменными источниками.

Известно, что тюркские народы использовали в соответствии с принятой ими системой географического разделения пространства на четыре части цветовые обозначения: восток – голубой/зеленый, запад – белый, север – черный, юг – красный. Стороны света, а также принятое их цветовое обозначение определялись относительно центра. Пять цветов – белый, черный, красный, зеленый и желтый считались у тюрков самыми употребляемыми в повседневной жизни и использовались для обозначения различных предметов и явлений, напротив, цвета голубой, пестрый, серый (боз и кыр) были предназначены для номинации определенного круга вещей.

В отношении термина «сары» в этнонимах в научной литературе также существует достаточно много толкований. В казахском языке «нецветовое» применение слова «сары» может использоваться в значении «верховный, главный», а слова «кызыл» – «мелкий». В этнонимике тюркских народов присутствует большое количество наименований с цветовым обозначением сары (сарыусунь, сарыбагыш, сарыногур, сарыхлар, алтысары и др.). Часто перевод цвета сары звучит как «рыжий» или «красноватый».

Этимологию красного цвета, также считающегося одним из главных цветов, сформировавшихся в языке и используемых в обозначении племен, связывают символически с южной стороной света. Известна трактовка этнонима «кыргыз» с маркировкой красного цвета: кыргыз (красные огузы), кыр (кызыл) – в значении «краснощекие», кыргыз – красные азы.

Еще одним важным цветом, характеризующим «цветовую» этнонимiku тюркского мира, является обозначение «пестрый». В мифологии тюркских народов пространственно-хроматический образ среднего мира обозначается пестрым цветом. Достаточно часто семантику цветового обозначения племен выводят из хозяйственных реалий, их образа жизни. Так, средневековое название народа «пеголошадников» объясняют существовавшим культом лошади. В истории тюркских народов существует множество легенд, связывающих их происхождение с образами ставших позднее тотемами племенных животных (волк, бык, олень, медведь и др.). В этой связи особая роль отводится у кочевников образу коня. Часто в этнонимах исследователи видели отражение масти лошади, которая, возможно, считалась у данного племени излюбленной (конырат, боролдой (у монголов), торайгыр).

Голубой цвет (кок), который относится в тюркской системе цвета к разряду периферийных, тем не менее, также присутствует в их этнической истории, а в системе географических координат определял восточное направление. Соответственно, противоположенное, т.е. западное направление определялось белым цветом. О разграничении голубого и синего цветов существует мнение, что первоначально цвет мог означать определенный спектр, чем объясняется нечеткая разделенность в языке многих тюркских

народов голубого и зеленого (кок) колора. При этом употребление цветового обозначения могло иметь специфический характер.

Таким образом, цветовое обозначение в названии племен является одной из проблем, находящихся в плоскости исследования разных областей научного знания. В теоретическом плане цветовая коннотация выступает в качестве маркера, отражающего символику культуры, некий ее концепт, раскрывающий структуру мировидения, обычаи и традиции, особенности адаптации этноса к окружающей действительности.

Ж.А. Барманашева

## 05.21 СТАТИСТИКА НАСЕЛЕНИЯ

УДК 312

05.21.01.22.014. **Эпидемиология брюшного тифа, сальмонеллеза, инфекционного гепатита**/ Н.Ф. Крамчанинов. – Алматы, 2022. – 332 с.

В книгу вошли труды Н.Ф. Крамчанинова (1919-1997), казахского ученого-эпидемиолога, его работы, посвященные разработке патогенеза и деталей механизмов передачи брюшного тифа, сальмонеллеза, инфекционного гепатита.

Развивая учение Л.В. Громашевского о механизме передачи инфекции, автор с исторических позиций анализирует специфические эпидемиологические и клинические признаки заболеваний. Книга необходима эпидемиологам, инфекционистам, санитарным врачам, биологам и всем интересующимся вопросами здоровья и развития науки.

Крамчанинов Николай Федорович окончил Алматинский медицинский институт в 1942 году. Работал в Западном Казахстане главным врачом санитарно-эпидемиологической станции Испульского района Гурьевской области, позже заместителем заведующего областным отделом здравоохранения и начал заниматься научной работой. С 1953 года занимал разные должности в Министерстве здравоохранения Казахской ССР, был помощником министра, начальником Управления. В 1960 году перешел в Институт клинической и экспериментальной хирургии, где провел обширное изучение эпидемиологии рака кожи. С 1965 года работал заведующим отделом организации здравоохранения Казахского НИИ эпидемиологии, микробиологии и гигиены, а затем заведующим отделом здравоохранения и социального обеспечения Совета Министров Казахской ССР. В 1965 году вновь начал работать в НИИ заведующим отделом эпидемиологии. В этом институте было выполнено большинство работ автора. В научном наследии ученого около 500 научных работ, при жизни автора они публиковались разрозненно, иногда с сокращениями, а некоторые так и не были опубликованы. Более полувека Н.Ф. Крамчанинов посвятил развитию здравоохранения Казахстана, изучению эпидемиологии – причин распространения болезней и разработке мер профилактики.

В уникальном труде, посвященном эпидемиологии брюшного тифа (1984), автор указывает на замедление темпов снижения заболеваемости и даже ее повышение в отдельные годы, несмотря на интенсивно продолжавшееся благоустройство городов, особенно водопроводов, и отмечает, что эпидемиология этой инфекции до сих пор хорошо не изучена, не изучен патогенез заболевания. Анализируя многочисленные эпидемиологические данные Н.Ф. Крамчанинов разработал новую гипотезу патогенеза брюшного тифа и если она подтвердится, то следует пересмотреть и наши знания по эпидемиологии этой инфекции, наметить новые подходы к профилактике.

В Казахстане заболеваемость брюшного тифа снизилась с 356 случаев (2,1 на 100 тыс. населения в 1991 г.) до 1 случая в 2015 г. Достижение таких результатов объясняется улучшением качества воды, повышением санитарной грамотности населения, иммунизацией декретированного контингента. Вместе с тем на Западе Казахстана – в Мангистауской области – в осенний период (29 октября - 12 ноября 2011 г.) с диагнозом «брюшной тиф» были госпитализированы 11 человек (Астана, 13 ноября 2011, РИА

«Новости»), то есть произошла вспышка. Таким образом, в современных условиях, несмотря на улучшение эпидемиологической ситуации, брюшной тиф остается нерешенной проблемой как в научном, так и в практическом отношении.

Со времени написания Н.Ф. Крамчаниновым работы по эпидемиологии гепатита прошло 40 лет. С тех пор в научных представлениях произошли большие изменения. Они связаны с установлением возбудителя болезни (и не одного) и «окончательным» решением вопроса о механизме передачи. Н.Д. Ющук с соавторами (2012 г.) отмечают, что «последние десятилетия ознаменовались значительным прогрессом в понимании природы вирусных гепатитов». Резко снизился за это время уровень заболеваемости, но вряд ли это связано с эффективностью профилактических мероприятий. Проблема вирусных гепатитов остается сложной и запутанной. Н.Ф. Крамчанинов в своем интереснейшем труде анализирует эпидемиологические проявления этой болезни в историческом аспекте, скрупулезно выявляет и объясняет их специфичность и принципиальное отличие от других кишечных инфекций.

В книге приведены примеры и статистические данные по эпидемиологической ситуации в Казахстане в разное время.

А.К. Мухарам

## 06 ЭКОНОМИКА. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 33

06.01.22.015. **Приватизация: завышенные ожидания и создание предпосылок возобновления роста** / К.Э. Яновский // Постсоветская и мировая модернизация: итоги тридцати лет: . сборник статей. / Д.Б. Кувалин, В.В. Новиков, С.В. Жаворонков и др. – М. : ИНП РАН, 2021. – С.111-143.

Приватизация началась на всей территории СССР задолго до того, как в начале 1990-х гг. были приняты первые законы о приватизации, а с 1992 г. – программы приватизации. Причем она шла в полном соответствии с позднесоветским законодательством – законами 1987 г. о предприятии, дававшими руководству широкие полномочия по распоряжению имуществом, и закону 1988 г. о кооперации. Продажа «дружественным» кооператорам оборудования государственных предприятий по договорным ценам стала первой и весьма существенной формой приватизации. В большинстве развитых стран, правда, многие такие приватизационные сделки подлежали бы аннулированию как «совершенные с целью, заведомо противной основам правопорядка и нравственности».

Некоторые исследователи истории приватизации отмечают ключевое значение замены менеджеров для успеха приватизации. Приватизация в целом эффективна, когда собственность по ее итогам сконцентрирована, а не размазана (что подтверждают исследования, в том числе ссылающиеся на информацию из Казахстана и других стран СНГ, собранную Всемирным банком в 1997 г.)

Следует подчеркнуть, что большую часть этих кажущихся сегодня очевидными уроков приватизации в начале 1991-х гг. выучить было негде. Чем более обширным был опыт приватизации (например, в Англии при правительстве М.Тэтчер), тем менее применимым он был в постсоциалистических странах. В отличие от Англии 1980-х гг., своего массового непрерывного опыта в постсоветских странах не было. Далекое не все политики в принципе принимали идею приватизации. В результате новым государствам предстояло наступать на собственные грабли. Судить об успешности или провале приватизации следует, помня о тех политических ограничениях, в которых она проходила, и задавая каждый раз простой вопрос: существовал ли лучший способ решения проблем и привела ли приватизация в конечном итоге к значимому улучшению ситуации или нет.

Реализация первой концепции приватизации начиналась еще во второй половине 1980-х гг. Такие возможности фактически давало законодательство того времени. Прежде всего, законы СССР о государственном предприятии и о кооперации. Вторая концепция была предложена в ходе уже сильно политизированной дискуссии конце 1980-х – начале 1991-х гг. Третья концепция была частично реализована ценой уступок в деле финансовой стабилизации.

Первыми шагами по-настоящему массовой приватизации стала приватизация предприятий торговли, общественного питания и обслуживания. Большинство из них не преобразилось мгновенно, но именно эта приватизация открыла дорогу и к нормализации ситуации на рынке, и к росту небольшого числа успешных бизнесов. И в России, и в Казахстане этот процесс пришелся в основном на 1991-1993 гг.

В ходе приватизации реформаторами ставились три цели. Первая – обеспечение необратимости реформ (политическая задача). Вторая – появление «ответственного собственника» (глубокая институциональная перестройка экономики, проведение структурных реформ). И третья – пополнение бюджета. Вследствие невысокой актуальности проблемы пополнения бюджета, в период высокой инфляции исторически первой стала задача «политической» приватизации, нацеленная на мобилизацию потенциальных сторонников реформ.

Проблема с обеспечением прав частной собственности на землю демонстрирует ряд реализованных и в то же время упущенных возможностей. В то же время не стоит недооценивать окончательное закрепление частнособственнических прав на мелкие земельные участки. Будучи широко распространенным видом актива, он существенно смягчал социальную напряженность в течение всех 1990-х гг.

В Казахстане проблема распыления голосующих акций стояла менее остро, так как на начальном этапе приватизации удалось ограничить долю трудовых коллективов в основном привилегированными акциями. Однако проблемы самовластия директоров, не способных зачастую адаптироваться самим и адаптировать предприятие к рынку, стояла в 1990-е гг. так же остро, как и в России.

Продажа акций за специальные платежные средства - «народная приватизация». Долгосрочный же проигрыш связан не столько с пороками чековой приватизации как таковой, сколько с затянувшейся постреволюционной рецессией, связанной как с недостаточно жестким курсом на финансовую стабилизацию, так и политической нестабильностью. В результате снизилась эффективность работы приватизированных предприятий и повысились риски инвесторов.

Залоговые аукционы: цена слабости власти. Крупные предприниматели сочли, что их решение должно быть реализовано вне зависимости от воли законно избранных властей, а когда не получили желаемого, использовали медиаресурсы с тем, чтобы разрушить репутации политиков, которые стояли на защите, в том числе и их прав собственности.

По мере того как инфляционный налог терял свое значение и все меньше был способен решать проблемы доходов федерального бюджета, инфляционный кризис уступал место острому бюджетному кризису. Поскольку в руках государства все еще находилось немалое число весьма привлекательных объектов, смещение акцентов в сторону обеспечения доходов бюджета оказалось предопределенным.

Процесс приватизации по индивидуальным проектам в Казахстане был растянут во времени. Правительство пыталось, с одной стороны, привлечь к управлению ключевыми, в том числе инфраструктурными компаниями западные фирмы с репутацией и с соответствующим опытом. Удачным примером такого подхода (хотя и со второй попытки) стала приватизация Балхашского горно-металлургического комбината компании «Балхашмыс» (переименована впоследствии в «Казахмыс») начиная с 1995 г. С приходом к управлению компании «Самсунг» (немецкой дочерней структуры «Самсунг Дойчланд ГмбХ») компания расширяет производство.

По мере накопления опыта работы, а также по результатам анализа деятельности ФНБ «Самрук-Қазына» в период 2014-2015 гг., когда казахстанская экономика столкнулась с трудностями, обусловленными падением мировых цен на нефть, а также экономическим кризисом в России, стало складываться понимание, что действующая

стратегия нуждается в корректировке. В 2018 г. была принята программа трансформации холдинга в инвестиционный фонд, а затем утверждена новая стратегия развития на 2018-2028 гг. Если попробовать описать их коротко, то речь идет о том, что холдинг прежде всего должен стать высокоэффективной коммерческой компанией, а не «кошельком» при правительстве. Как критерий конкурентоспособности выступает возможность публичного размещения акций (IPO) управляемых им компаний, что соответствует лучшим мировым практикам, позволяет улучшать качество корпоративного управления через привлечение независимых директоров из числа отраслевых профессионалов, в том числе международного уровня, и дает возможность понятной рыночной оценки акционерной стоимости. Дополнительным бонусом здесь выступает развитие национального фондового рынка, повышение его капитализации и ликвидности. Разумеется, эти цели не могут быть достигнуты немедленно: необходим аудит, необходимо удачное «рыночное окно» для размещения, на переходный период у холдинга будут оставаться социальные обременения. Но в итоге он должен заниматься своим делом – зарабатывать деньги и выплачивать правительству дивиденды как своему единственному акционеру. В конкурентных областях, в конечном счете, холдинг может вообще ликвидировать свое присутствие. Эти цели были подтверждены и в недавнем выступлении Президента Казахстана К.-Ж. Токаева. Он поставил задачу выполнения плана приватизации до 2025 г., в рамках которого должны быть приватизированы около 700 госкомпаний, в том числе 112 – в структуре «Самрук-Қазына» при соблюдении трех принципов: исключение появления частных монополистов, снижение бюджетной нагрузки и отказ от субсидирования приватизированных предприятий.

Несмотря на многочисленные просчеты на старте, и в Казахстане, и в России удалось добиться существенных успехов по всем трем направлениям (решение задачи политической необратимости реформ, поиск ответственного собственника и привлечение средств в бюджет).

П.Г. Мусулманкулова

#### **10.01.17 МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ ПРАВА**

УДК 34.009 (100)

10.01.17.01.22.016. **История взаимоотношений РК с Организацией Исламского сотрудничества в вопросах гендерного равенства** / Б.Р. Найманбаев, Г.Ж. Орынбасарова // ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы = Вестник КазНУ. Серия: историческая. – 2021. – № 1. – С. 58-67

В статье проводится исторический анализ развития отношений между Казахстаном и Организацией Исламского Сотрудничества (ОИС). Данная организация объединяет мусульманские страны и нацелена на возрастание ее авторитета и влияния в современном мире. Сегодня исламский мир осознает свое отставание в экономическом и культурно-цивилизационном измерении от показателей западного сообщества. В особенности, это касается прав человека, гендерного равенства и дискриминации женщин.

Казахстан является светским государством, в котором мирно сосуществуют десятки конфессий и женщины пользуются равными с мужчинами правами. Поэтому, вступив в ОИС, наша страна стала больше внимание уделять правам человека и гендерным аспектам. Возросший авторитет и влияние Казахстан было по достоинству оценено участниками организации, избравшими его на пост председателя в 2011 году.

Цель статьи состоит в проведении объективного изучения взаимоотношений РК и ОИС по вопросам гендерного равенства и выявлении влияния нашей страны на статус женщины в мусульманском мире.

Гипотеза заключается в том, что мусульманский мир стремится к модернизации, затрагивающей не только экономику, но и права человека и женщин, в частности. Казахстан, как светское и социальное государство, обеспечивающее равные права всем гражданам независимо от расы, национальности, вероисповедания и пола, участвуя в деятельности ОИС, активно проводит политику гендерного равенства и ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин.

Сегодня исламские страны также проходят через модернизацию, что приводит к пересмотру прав и свобод мусульманок в исламском мире. Значительную роль в формировании и совершенствовании гендерной политики играют международные исламские организации, в особенности одна из наиболее авторитетных из них – ОИС. Она была создана как Конференция еще в далеком 1969 году с целью борьбы против проявлений колониализма, солидарности и сотрудничества государств, обеспечения их стабильного развития. В настоящее время ее членами являются 57 стран, среди которых Республика Казахстан, присоединившаяся к организации в 1995 году. В 2011 году она председательствовала в ОИС и выдвинула сразу несколько прогрессивных инициатив. Так, состоялось официальное переименование Конференции в Организацию, была создана специальная Комиссия по правам человека, что явилось важным достижением в вопросах равноправия и защиты прав женщин. В том же году в Астане состоялся Форум, посвященный определению приоритетов в области реализации прав личности. Итоговым документом стала Астанинская декларация, закрепившая необходимость реформ и модернизации в мусульманских государствах.

Модернизация является одним из главных приоритетов повестки дня всех стран-членов Организации Исламского Сотрудничества, в том числе и Казахстана, который реализует стратегию догоняющей модернизации, и здесь важно наращивать социальный капитал. В этой связи считается, что акцент на гендерную политику в деятельности ОИС, который делается Казахстаном, оправдан с учетом основных проблем наших обществ.

Во время Саммита в Каире в 1990 году 45 членами организации была принята Декларация прав человека. Она состояла из преамбулы и двадцати пяти статей. Она продемонстрировала стремление участников ОИС к соблюдению и защите прав человека в соответствии с нормами ислама и учета международного законодательства.

На третьем чрезвычайном саммите государств-членов ОИК, состоявшемся в Мекке в 2005 году, было принято решение о необходимости дальнейших усилий по улучшению образования женщин и ликвидации женской неграмотности. Кроме того, участники совещания поручили создать в рамках ОИС специальный орган, отвечающий за вопросы семьи и гендерной политики. Здесь же был принят главный программный документ мусульманского мира – 10-летний план действий ОИС, предусматривающий максимальное повышение роли женщин в политической и социальной жизни исламских государств. В результате, согласно статистическим данным ООН, ряд стран-членов ОИК добились значительного прогресса в достижении Целей развития тысячелетия, связанных с улучшением положения женщин.

Казахстан во взаимодействии с ОИС развивает сотрудничество с ведущими государствами исламского мира, с Исламским Банком развития, который теперь успешно участвует в реализации совместных проектов в нашей стране. Большое внимание уделяется отношениям в сфере науки, образования, экологии и культуры. Особое значение придается возможностям углубления сотрудничества в формате Центральная Азия – ОИС.

Ж.А. Барманашева



## 10.77 УГОЛОВНОЕ ПРАВО

УДК 343. 2/7

10.77.01.22.017. **Экстремистские и террористические преступления: квалификация и предупреждение** : учебно-методическое пособие / А.М. Калгужина, Б.А. Аманжолова, А.Т. Жумашева ; Карагандинский ун-т им. акад. Е.А. Букетова. – Караганда, 2021. – 117 с. : ил., табл.

В учебно-методическом пособии рассматривается комплекс уголовно-правовых и криминологических аспектов противодействия экстремистским и террористическим преступлениям. Изложенный материал позволяет получить необходимые знания по вопросам квалификации экстремистских и террористических преступлений, основанным на анализе действующего законодательства Республики Казахстан, следственно-судебной практики, статистических данных.

Экстремистская и террористическая преступность характеризуются повышенным уровнем общественной опасности, выступающим системообразующим и целеполагающим признаком; высоким уровнем латентности экстремистских и террористических преступлений; их существенной ресурсообеспеченностью и транснациональным характером; постоянным появлением новых форм и способов совершения уголовно наказуемых деяний, в том числе с использованием современных технологий, привлечением специалистов соответствующего профиля и др.

Как видно, антиэкстремистское и антитеррористическое законодательство Республики Казахстан имеет непродолжительную историю. Введение и нормативное определение терминов «экстремизм», «терроризм», «экстремистские преступления», «террористические преступления» обусловлено официальным негативным отношением к преступным организациям.

Исследование истории развития норм об ответственности за экстремистские и террористические преступления показало, что негативным фактором, влияющим на эффективность противодействия этим общественно опасным деяниям, на всех исторических этапах являлось отсутствие четкого их понятия и признаков, позволяющих квалифицировать их, и отграничивать от смежных общественно опасных деяний.

Ранее действовавший Уголовный кодекс РК 1997 года (в редакции закона от 8 июля 2005 года) использовал термин «преступления, содержащие признаки экстремизма».

Анализ данных официальной статистики показывает скачкообразный характер изменения количественных показателей экстремистских и террористических преступлений, что может быть обосновано отсутствием устоявшихся тенденций, а также нестабильностью правового регулирования.

В уголовном законе 2014 года предпринята попытка выработки новых подходов к вопросам противодействия экстремистским и террористическим преступлениям.

В числе новелл уголовного закона следует отметить:

- законодательное закрепление и расширение перечня экстремистских и террористических преступлений,

- объединение всех организованных форм соучастия в родовое понятие «преступная группа», включающая в числе разновидностей экстремистскую и террористическую группы, - криминализацию общественно опасных проявлений (сепаратистская деятельность, ст. 180 УК РК).

Современное состояние отечественного уголовного законодательства характеризуется усилением уголовно-правового потенциала в борьбе с экстремизмом и терроризмом, что является реакцией на усложнение данной формы преступности.

Действующий Уголовный кодекс РК выделяет группу экстремистских и террористических преступлений как совокупность деяний, посягающих на различные сферы общественных отношений, касающихся жизненно важных интересов общества и государства. Характерной особенностью экстремистских преступлений является также мотив, т.е.

совершение преступления по мотивам политической, идеологической, расовой, национальной или религиозной ненависти или вражды.

Система экстремистских преступлений по действующему уголовному законодательству представлена следующими группами:

- экстремистские преступления против мира и безопасности человечества,
- экстремистские преступления против основ конституционного строя и безопасности государства,
- экстремистские преступления против общественной безопасности и общественного порядка,
- экстремистские преступления против порядка управления.

Террористические преступления также могут быть классифицированы по родовому объекту посягательства:

- террористические преступления, посягающие на мир и безопасность человечества,
- террористические преступления, посягающие на основы конституционного строя и безопасность государства,
- террористические преступления, посягающие на общественную безопасность и общественный порядок.

Ключевым принципом эффективного противодействия распространению радикальной идеологии должен стать принцип, что Казахстан является государством, рассматривающим ислам как стабилизирующий фактор, важный элемент государственной политики. Среди населения стоит вести активную разъяснительную работу по теме ислама, экстремизма в исламе, вреде идеи так называемого «чистого ислама», несостоятельности идеи строительства «исламского государства» и т.д.

Таким образом, противодействие экстремизму и терроризму требует системного подхода, предполагающего согласование и взаимодополнение разноплановых усилий, предпринимаемых различными субъектами социальной практики для достижения единых целей. При этом приоритетное значение должны получить меры профилактического характера, направленные на реализацию цели сформировать иммунитет неприятия радикальной идеологии; проявлять нулевую терпимость к экстремистским и террористическим преступлениям; снизить число настроенных на разжигание религиозной вражды или розни лиц; своевременно выявлять причины и условия экстремизма и терроризма, и связанных с ними преступлений, нейтрализовать, блокировать и устранять способствующим им обстоятельством.

К.Д. Авелбекова

## 14 ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА

УДК 37

14.01.22.018. **Основы академизма на практике профессионального фортепианного обучения** : учебно-методическое пособие / Б.Т. Жакупова. – Алматы : Балалар әдебиеті, 2022. – 208 с.

Цель настоящей работы – систематизация основных академических способов игры, выявление базисных приемов звукоизвлечения на фортепиано. Автор раскрывает специфику и критерии академизма в профессиональном музыкальном образовании. В Казахстане в отношении профессионального музыкального образования действует правительственная стратегия, освещенная в 2018 году в средствах массовой информации.

Автор определяет большую роль и ответственность педагогов-практиков. Главный критерий академического музыкального профессионального образования заключается в объединении теоретических и практических музыкально-исполнительских дисциплин, совершенствовании и систематизации знаний и навыков.

Для каждого учащегося обозначаются единые стартовые условия с последующим сравнением их потенциалов. С опорой на статью А.А. Айдархановой приведена методика

расчета оценки знаний студентов по принятой в международной практике шкале соответствий. Пианисты могут проявлять неспецифические выразительные эффекты, помогающие им как бы вытеснить из организма невидимые свойства эмоциональности с целью осуществления стремлений, интенсивностей, волевых форм продвижения.

В книге содержатся советы пианистам - азиатам (казахам, казашкам), имеющим тонкую структуру тела, небольшой рост, небольшие руки. Академическое профессиональное музыкальное образование делится на начальный уровень, средний уровень, старший уровень, четвертый студенческий уровень. Этому отведена вторая глава. Описывается фортепиано (нем. Hammerklavier, Klavier, франц. Piano, итал. Pianoforte) – собирательное название клавишно-струнных молоточковых инструментов – роялей и пианино.

Автор использует материалы о фортепиано, пианино, рояле из работ Л.И Ройзмана, А. Алексеева, М. Бражникова, П. Зимина, Д.С. Гровера и других исследователей.

Большой вклад в усовершенствование инструмента внесли Б. Кристофори (Италия), Ж. Мариус (Франция), К.Г. Шреттер (Германия), Г.И. Зильберман, А. Штейн (Аугсбург), И.А. Штрейхер (Германия), А. Бекерс (Нидерланды), С. Эрар (Франция), И.А. Тишнер, К. Вирт (Россия).

Автор анализирует способы игры на фортепиано, манеру игры на клавишных у известных исполнителей, стили игры казахстанских пианистов. Это – заслуженный деятель Казахстана, лауреат многих международных конкурсов Амир Владимирович Тебенихин и заслуженные артистки РСФСР сестры-близнецы С.В. и В.В. Аптекарь – Айнауловы. В книге представлены сведения из биографий, этапы творческой карьеры и достижения.

А.К. Мухарам

## 21 РЕЛИГИЯ. АТЕИЗМ

УДК 2

21.01.22.019. **Библиографический справочник по кораническим наукам** / А.Ш. Жамашев ; КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы : Қазақ университеті, 2020. – 152 с.

Книга представляет собой справочно-библиографическое руководство о Коранических науках к историко-научным трудам, современным исследовательским работам, изданным на арабском языке. Целью данной работы является ознакомление со справочным библиографическим материалом – информацией о рукописях и классических книгах на арабском языке, исследующих Коран, и о последних диссертациях на актуальные темы, краткие биографии авторов этих трудов.

В книге представлены имена людей, посвятивших свою жизнь изучению и написанию трудов, способствовавших развитию и возрождению ислама. Читатели получают возможность расширить свои знания о священной книге мусульман и научных исследованиях о Коране. Издание адресовано студентам, магистрантам, а также всем интересующимся исламоведением и исламской культурой.

Приобретение независимости Казахстана способствовало возрастанию роли религии, увеличению рядов желающих следовать принципам шариата, которые закреплены священным Кораном и сунной Пророка. Ислам – это не только религия, это национальное самосознание, которое характеризует исторический процесс, часть жизни казахского народа, поэтому обычаи и традиции, самобытная культура, своеобразная этика, принципы воспитания сформировались на основе религиозных норм.

Государственная программа «Рухани жаңғыру» направлена на духовное возрождение общества. Основная причина проведения мероприятий в рамках данной программы –

увеличение деструктивных течений, которые, прикрываясь именем ислама, дают неверное истолкование принципов шариата. В стране возник спрос на учебники, религиозные издания, дающие толкование Корана. В этом контексте очень актуально основательное, глубокое понимание заповедей ислама, особенно священной книги мусульман – Корана.

Молодые ученые Б.У. Байгазиева, Д.Д. Сакан, И.Р. Наурзалиев, М.И. Мухаммеди, содействовавшие написанию этой книги, внесли свою лепту в обновление, возрождение исламоведения. Ими подготовлено справочно-библиографическое руководство о Коранических науках.

В книге представлены имена людей, посвятивших себя и свою жизнь изучению и написанию трудов, способствовавших развитию и возрождению ислама. Это отличная возможность расширить свои знания о священной книге мусульман и научных исследованиях о Коране.

В книге даны издания, посвященные толкованию Корана, о значении, причинах ниспослания, хукмы, грамматическо-лексическом анализе аятов, ниспосланных Пророку тысячу четыреста лет назад. Кроме того, в книге систематизированы сведения об авторах и их научных трудах по темам и периодам. Контент издания обусловлен требованиями времени и спросом на учебники нового поколения.

Коран является основным источником исламской религии. Коран не только формирует мировоззрение человека, но и систематизирует его отношения с обществом в социальной жизни, морально-этические и правовые нормы. Он регулирует все вопросы, связанные с шариатом и мирскими законами, которые касаются человека и его взаимоотношений с Творцом в духовной жизни. Тот факт, что Всемогущий послал благородного посланника для передачи Корана людям, является требованием глубокого понимания сути стихов и понимания их значения.

Мы можем увидеть Божью мудрость в этом, и то, что Коран – это прежде всего наука, и, как все другие науки, Коран должен преподаваться через учителя и наставника. Если мы углубимся в историю, то можем заметить, что Коран оказал глубокое влияние на формирование и процветание науки и образования, а также многих цивилизаций и культур. Даже со времен Пророка Мухаммада (с.а.с.) и сподвижников, который был первым этапом исламской религии, мусульманские ученые изучали Коран как основной источник ислама и пытались понять его более глубокие значения. Каждая ветвь исламских наук начинается с Корана. Со временем отдельные науки, которые изучают сущность Корана и занимаются ею, стали изучаться как отдельная отрасль, и эти отрасли стали называться в IV–VII веках хиджры как «науки о Коране» в классификации исламских наук. Что касается этапов изучения Корана, мы видим, что в каждый век истории ислама существуют тысячи книг, посвященных этой области, и много ценных научных работ. Поэтому очевидно, что изучение Коранических наук требует опоры на эти классические работы.

Книга написана на трех языках – казахском, русском и арабском. Данные были взяты из научно значимых работ начала исламской истории. Для удобства читателей книга разделена по тематическим разделам и периодам.

Г.Т. Рахимжанова

УДК 2

21.01.22.020. **Ихсан - основа духовного воспитания** / Духовное управление мусульман Казахстана ; рук. проекта Верховный муфтий Наурызбай хаджи Таганулы. – Нур-Султан : Muftiyat, 2021. – 560 с.

Книге предпослано предисловие руководителя проекта, председателя Духовного управления мусульман Казахстана. «Ихсан» является основой всех возвышенных качеств мусульманина, включает вопросы познания Всевышнего Аллаха, методику воспитания мусульманина как личности и нормы его поведения в социуме. Правила поведения человека на пути приобретения благонравия и порядочности, стремления к духовным вершинам, при этом присутствие Всевышнего Аллаха как в поклонениях, так и разных сферах жизнедеятельности.

Слово «ихсан» означает благодеяние. Лингвистическое значение слова «ихсан» – «добро», «благо». Терминологическое же значение: «делать что-либо самым прекрасным и совершенным способом». Книга состоит из трех глав: Ихсан в отношении Аллаха, Ихсан и личность, воспитание нафса, Ихсан и общество.

Во многих аятах священного Корана Всевышний Аллах повелевает совершать поклонение только ради Аллаха и призывает нас проявлять ихляс перед лицом невзгод, интриг, жестокости и обмана. Любое пожелание будет принято, если оно искреннее. Успех в любом начинании достигается искренностью.

Первый шаг в совершении благих дел начинается с намерения. Намерение приносит успех, благо всему, что мы делаем в этом мире.

Священный Коран – великий дар, данный человечеству Всемогущим Аллахом. Чтение Корана – великое благоденствие, данное Аллахом человечеству. Необходимо поклоняться Аллаху так, как будто видишь его, а если ты не видишь его, то помни о том, что поистине Он видит тебя. Поэтому мы совершаем молитвы, постимся, подаем милостыню, совершаем паломничество и так далее.

Когда наши действия находятся в состоянии ихсана, это способствует воспитанию нафса в лучшую сторону. «Ум и разум, воспитание нафса, чистота языка, смысл жизни» – упоминается во II главе «Ихсан и личность».

Мудрый Абай говорил: «Есть три вещи, которые унижают человека. Первое – невежество, второе – леность, третье – злодеяние». Абай часто в своих стихах предупреждал, что эта жизнь не вечна, что она не стоит на месте, что время летит, и что необходимо почувствовать мудрость Аллаха, сотворившего человека, и жить правильно. Только тогда откроется смысл размеренной жизни. Коран говорит об этом: «Отдай должное родственнику, бедняку и путнику, но не будь расточительным» (Сура «Аль-Исра», аят 26).

В книге приведены понятия мусульманского благочестия. Даются трактовки богословских понятий и терминов, относящихся к обыденной жизни верующих мусульман. Это «ихляс» (искренность), «сабр» (терпение), «шукр» (благодарность), «тауба» (покаяние), «нафс» (риязат), «Иджтихад» (усердие) и многое другое.

В главе «Ихсан и общество» раскрываются мусульманские взгляды на права человека: родителей, детей, супругов, соседей, поддержание родственных отношений, этика ученика по отношению к учителю, этика взаимоотношений, трудовой деятельности, избегание пагубных деяний и т.д.

Р.К. Мыспаева

## ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ

### А

Абдиров М.Ж. (003, 006)  
Абдрахманова К.К. (007)  
Абдукадырова Д.Ю. (002)  
Акимбеков С. (005)  
Алдажуманов К.С. (002)  
Алимгазинов К.Ш. (002)  
Аманжолова Б.А. (017)  
Ахатов А.Г. (012)

### Б

Байкаш Ж.Т. (002)  
Байтанаева Б.А. (012)  
Болтина В.Д. (008)

### Д

Джапаров Б.А. (002)

### Ж

Жаворонков С.В. (015)  
Жакупова Б. Т. (018)  
Жамашев А.Ш. (019)  
Жарасов А.А. (010)  
Жумашева А.Т. (017)  
Жылгелдинов М.Т. (002)

### И

Избаиров А.К. (003)  
Исахан Г.Т. (001)

### К

Кабульдинов З.Е. (003, 006, 007, 010)  
Калгужинова А.М. (017)  
Козыбаев И.М. (004)  
Кокебаева Г.К. (001)  
Крамчанинов Н.Ф. (014)  
Кувалин Д.Б. (015)

### Қ

Қали А.Н. (007)  
Қозыбаева М.М. (007)  
Құдайбергенұлы Б. (007)

### М

Мамиров Т.Б. (012)  
Мыктыбаева Ж.К. (012)

### Н

Найманбаев Б.Р. (016)  
Наурызбай хаджи Таганулы (020)  
Новиков В.В. (015)

### О

Ордаханова А.Б. (011)  
Орынбасарова Г.Ж. (016)

### П

Покидаева Т.Е. (008)

### С

Смагулова А.М. (010)

### Т

Такижбаева Н. (009)  
Тулеева Ш.О. (004)

### Х

Хабижанова Г.Б. (013)

### Ш

Шевелева Л.В. (008)  
Шилдебай С.К. (001), (011)

### Я

Яновский К. (015)

## ПЕРЕЧЕНЬ ИСТОЧНИКОВ РЕФЕРИРУЕМЫХ МАТЕРИАЛОВ

### Периодические и продолжающиеся издания

ҚазҰУ хабаршысы. Тарих сериясы = Вестник КазНУ. Серия историческая. – 2021. – № 1. - 016

әл-Фараби атындағы Қазақ университеті хабаршысы = Вестник Казахского университета им. аль-Фараби. - 2021. – № 3 (102). - 013

### Книги

Абдиров М.Ж. Казахский хан в русском государстве, или о жизни и смерти Касимовского царя Ораза-Мухаммеда Онданулы в зеркале теории альтернативной истории : 780-летию Золотой Орды, 555-летию казахского ханства и 30-летию Республики Казахстан посвящается : Монография / Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова ; под науч. ред. З.Е. Кабульдинова. – Алматы : Литера-М, 2021. – 542 с. – (Рухани жаңғыру) - (006)

Акимбеков С. Казахи между революцией и голодом / С. Акимбеков. – Алматы : ТОО «Институт Азиатских исследований», 2021. – 584 с. - (005)

В эмиграции: Эпистолярное наследие Мустафы Шокая (1919-1941) / Центральный гос. архив РК ; ред. Г.К. Кокебаева ; сост. : Г.Т. Исахан, Г.К. Кокебаева, С.К. Шилдебай. – Алматы : Полиграфия-сервис и К, 2021. – 488 с. - (001)

Вопросы реабилитации жертв массовых политических репрессий в Казахстане в 20-50-х гг. XX века: отечественный опыт и международная практика : Сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Алматы : Ин-т истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова, 2021. – 220 с. - (010)

Жакупова Б.Т. Основы академизма на практике профессионального фортепианного обучения : учебно-методическое пособие / Б.Т. Жакупова. – Алматы : Балалар әдебиеті, 2022. – 208 с. - (018)

Жамашев А.Ш. Библиографический справочник по кораническим наукам / А.Ш. Жамашев ; КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы : Қазақ университеті, 2020. – 152 с. – (019)

Жумабай Шаяхметов : документы и материалы / Архив Президента Республики Казахстан ; под общ. ред. : Д.Ю. Абдукадыровой, Б.А. Джапарова ; ред. кол. : К.С. Алдажуманов, К.Ш. Алимгазинов и др. ; сост. : Ж.Т. Байкаш, М.Т. Жылгелдинов и др. – Алматы : Lem, 2022. – 460 с. : 1 л. портрет, 36 с. вклейка - (002)

Из истории Казахстана (XVIII – начало XIX веков) : кол. монография / М.Ж. Абдиров, А.К. Избаиров, З.Е. Кабульдинов и др. ; под ред. З.Е. Кабульдинова. – Алматы : Изд-во ИП «Базарбаева», 2020. – 592 с. – (003)

Историк в меняющемся мире = Тарихшы және оның заманы : сборник документов и материалов / Архив Президента РК ; сост. : И.М. Козыбаев, Ш.О. Тулеуова. – Алматы : Раритет, 2021. – 480 с., [32] л. ил. –Текст на рус., каз. яз. - (004)

Ихсан - основа духовного воспитания / Духовное управление мусульман Казахстана ; рук. проекта Верховный муфтий Наурызбай хаджи Таганулы. – Нур-Султан : Muftiyat, 2021. – 560 с. – (020)

Калгужинова А.М., Аманжолова Б.А., Жумашева А.Т. Экстремистские и террористические преступления: квалификация и предупреждение : учебно-методическое пособие / А.М. Калгужинова, Б.А. Аманжолова, А.Т. Жумашева ; Карагандинский ун-т им. акад. Е.А. Букетова. – Караганда, 2021. – 117 с. : ил., табл. – (017)

Кеңес кезеңіндегі Қазақстанның аграрлық тарихының өзекті мәселелері: билік және қоғам = Актуальные проблемы аграрной истории Казахстана в советский период: власть и общество = Actual problems of agrarian of Kazakhstan in the soviet period: power and society: Халықаралық ғыл.-тәж. конф. материалдарының жинағы (25 мамыр 2021 ж.) / Ш.Ш. Уәлиханов атын. тарих және этнология ин-ты ; құраст. : К.К. Абдрахманова, А.Н. Қали ; ред. алқа : З.Е. Қабылдинов, Б. Құдайбергелұлы, М.М. Қозыбаева. – Алматы : Литера-М, 2021. – 192 б. – (007)

Крамчанинов Н.Ф. Эпидемиология брюшного тифа, сальмонеллезе, инфекционного гепатита / Н.Ф. Крамчанинов – Алматы, 2022. – 332 с. - (014)

Павлодарская область в годы Великой Отечественной войны / авт.-сост. : В.Д. Болтина, Т.Е. Покидаева, Л.В. Шевелева. – Павлодар : Эко, 2022. – 512 с. : фото. – (008)

Приватизация: завышенные ожидания и создание предпосылок возобновления роста // К.Э. Яновский. Постсоветская и мировая модернизация: итоги тридцати лет. – М. : ИНИ РАН, 2021. – С. 111-143. - (015)

Сакральная география Актюбинской области : реестр объектов природы, археологии, архитектуры и этнографии / Управление культуры, архивов и документации Актюбинской области ; Актюбинский областной историко-краеведческий музей ; Институт археологии им. А.Х. Маргулана МОН РК ; глав. ред. Б.А. Байтанаева ; редкол. : Т.Б. Мамиров, А.Г. Ахатов, Ж.К. Мыктыбаева и др. – Алматы : Институт археологии им. А.Х.Маргулана, 2021. – 532 с. : ил., карта. – (Рухани жаңғыру) – (012)

Сейтқали Мендешев: құжаттар мен материалдар жинағы = Сейтқали Мендешев: сборник документов и материалов / құраст.-автор. С.Қ. Шілдебай; құраст. А.Б. Ордаханова. – Алматы: «Полиграфия-сервис и К<sup>о</sup>», 2021. – 550 б. – (011)

Такижбаева Н. Политрук Касым Болтаев: 186-я стрелковая дивизия / Н. Такижбаева. – Алматы : Print Express, 2022. – 120 с. – (009)



## СОДЕРЖАНИЕ

03 ИСТОРИЯ. ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ.....	27-40
03.61 ЭТНОГРАФИЯ И ИСТОРИЧЕСКАЯ АНТРОПОЛОГИЯ.....	41-44
05.21 СТАТИСТИКА НАСЕЛЕНИЯ.....	44-45
06 ЭКОНОМИКА. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ.....	45-47
10.01.17 МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ОБЛАСТИ ПРАВА.....	47-48
10.77 УГОЛОВНОЕ ПРАВО.....	49-50
14 ОБРАЗОВАНИЕ. ПЕДАГОГИКА.....	50
21 РЕЛИГИЯ. АТЕИЗМ.....	51-53
ИМЕННОЙ УКАЗАТЕЛЬ.....	54
ПЕРЕЧЕНЬ ИСТОЧНИКОВ РЕФЕРИРУЕМЫХ МАТЕРИАЛОВ.....	55-56

Бұқаралық ақпарат құралын қайта есепке алу туралы куәлік  
N 497-Ж 03.12.1998 ж. 6 айда 1 рет шығарылады.

Компьютерлік терілім Тәжібаева Г.Ш.  
Басуға қол қойылды 28.07.2022 ж.  
Тапсырыс N 58 көлемі 58 б.  
Алматы қ., Абай д-лы, 14  
Қазақстан Республикасының Ұлттық кітапханасында басылған.

Свидетельство об учетной перерегистрации средства массовой информации  
N 497-Ж от 03.12.1998 г.  
Выходит 1 раз в 6 месяцев.

Компьютерная верстка Тажибаева Г.Ш.  
Подписано к печати 28.07.2022 г.  
Заказ N 58 Объем 58 с.  
г. Алматы, пр. Абая, 14  
Издается в Национальной библиотеке Республики Казахстан.